

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

ANITA ŠETINA

KAZNIVO DEJANJE: NJEGOVA IZVRŠITEV IN POSLEDICE

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2005

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

ANITA ŠETINA

Mentorica: red. prof. dr. Ljubica Jelušič

Somentor:izr. prof. dr. Gorazd Meško

KAZNIVO DEJANJE: NJEGOVA IZVRŠITEV IN POSLEDICE

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2005

KAZALO

1. UVOD	6
2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL.....	9
2.1 <i>NAMEN NALOGE</i>	9
2.2 <i>HIPOTEZA</i>	9
2.3 <i>METODE PROUČEVANJA</i>	9
2.4 <i>OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV</i>	10
3. KAZNIVO DEJANJE.....	11
3.1 <i>SESTAVINE KAZNIVEGA DEANJA</i>	11
3.2 <i>TEMELJNI ELEMENTI KAZNIVEGA DEJANJA</i>	12
4. DRUŽBA IN NJEN VPLIV NA KAZNIVA DEJANJA.....	15
5. MOTIVIRANOST ZA KAZNIVO DEJANJE	18
5.1 <i>KAZNIVA DEJANJA GLEDE NA MOTIV</i>	21
6. KRIMINALNO VEDENJE	24
6.1 <i>TEORIJE O NASTANKU POSAMEZNIKOVE DEVIANTNOSTI</i>	24
6.1.1 <i>SOCIOLOŠKE TEORIJE</i>	25
6.1.2 <i>PSIHOLOŠKE TEORIJE</i>	26

6.2	<i>DEJAVNIKI KRIMINALITETE</i>	27
6.2.1	<i>VPLIV DRUŽINE NA KRIMINOGENOST</i>	28
6.2.2	<i>VPLIV ŠOLE</i>	29
6.2.3	<i>VPLIV DRUŽBENEGA OKOLJA</i>	29
6.2.4	<i>VPLIV OSEBNOSTNIH ZNAČILNOSTI</i>	30
6.2.5	<i>VPLIV DROGE</i>	30

7. KAZENSKÉ SANKCIJE33

7.1	<i>TEMELJNA FUNKCIJA KAZNI</i>	35
7.2	<i>SKUPINE KAZENSKIH SANKCIJ V KAZENSKEM ZAKONIKU RS</i>	36
7.3	<i>VRSTE KAZNI SLOVENSKEGA KAZENSKEGA PRAVA</i>	37
7.3.1	<i>SMRTNA KAZEN</i>	38
7.3.2	<i>KAZEN ZAPORA</i>	39
7.3.2.1	<i>OBRAVNAVANJE ZAPORNIKOV V OKVIRU MEDNARODNEGA PRAVA</i>	42
7.3.3	<i>DENARNA KAZEN</i>	43
7.3.4	<i>PREPOVED VOŽNJE MOTORNEGA VOZILA</i>	44
7.3.5	<i>IZGON TUJCA IZ DRŽAVE</i>	44

ZAKLJUČEK45

LITERATURA49

KAZALO TABEL IN SLIK

SLIKA 5.1: Faze motivacijskega procesa	19
TABELA 5.1: Število nekaterih kaznivih dejanj splošne kriminalitete v RS od leta 1997 do leta 2003	22
SLIKA 6.2: Modeli povezanosti kriminalitete in drog	31
TABELA 7.2: Obsojene polnoletne osebe po skupinah kaznivih dejanj v letih 1995, 1997-2002	41
TABELA 7.3: Zaprte osebe v obdobju 1995-2002	41

1. UVOD

Črna kronika, vsakodnevna spremljevalka novic, postaja vedno bolj obsežna in vse bolj kruta, vsaj kar zadeva kazniva dejanja. V Sloveniji prihaja do vedno večjega števila umorov, velikih tatvin, ropov, vedno več je kaznivih dejanj, povezanih z drogo, obenem pa se vedno bolj širi tudi tihotapska mreža. Vedno pogosteje spremljamo sodne procese, ki jim ni konca, razlog pa je v pomanjkanju dokazov pa tudi napakah sodnega sistema. Poleg vsega tega pa slovenske ceste pretresajo številne prometne nesreče s smrtnim izidom, kot posledica neprilagojene hitrosti, neupoštevanja cestno prometnih predpisov, zaskrbnjujoč pa je predvsem sekundarni vzrok prometnih nesreč, to je alkohol. Posledice vseh teh dejanj so hude, tako za posameznike kot za družbo. Za same žrtve dejanj so posledice neprijetne, pretresljive, žalostne, medtem ko lahko za storilce dejanj rečem, da so posledice upravičene.

Dejanja, ki jih je potrebno vzeti v obzir, so tista, ki jih človek povzroči zavestno, namerno in z željo po koristi. V vsaki družbi obstajajo zakoni, pravilniki, zakoniki, ki so napisani zato, da bi družba lahko normalno, usklajeno delovala. V vsaki družbi pa obstajajo posamezniki (teh je vedno več), ki pravila, zakone kršijo. Pomembno pa je poudariti, da družba ne nudi enakih pogojev za življenje vsem svojim članom. Nekdo se rodi bogat, drugi reven. Nekomu je omogočena dobra izobrazba, posledično dobra služba in tako dobre možnosti za življenje, nekdo drug pa se bo komaj preživljal. In prav tu se po mojem mnenju začaran krog kriminala začne.

Slabe družinske razmere, neuspeh v šoli, brezposelnost, bolezen. Težave, s katerimi se srečujemo vsak dan in na katere vsak reagira in se jim prilagaja drugače. Nekateri se jim prilagodijo in jih skušajo izboljšati, popraviti, v kolikor jim razmere to omogočajo. Spet drugi zaradi njih padejo v krizo, ki se z alkoholom, drogami in drugimi odvisnostmi še pogloblja, včasih do te mere, da začnejo izvrševati kazniva dejanja. Vprašanje, ki se pri tem zastavlja, pa je, zakaj nekdo sploh začne izvrševati kazniva dejanja. Odgovorov je lahko več. Današnji svet vedno bolj gradijo materialne dobrine, za njihovo imetje pa potrebuješ denar. Ker pa nekateri ne zaslužijo dovolj, da bi si lahko privoščili nekaj, kar si drugi lahko, si poiščejo pot, ki jim omogoči izpolnitev želje, čeprav po nezakoniti poti.

Kaznivih dejanj pa je veliko in so si med seboj zelo različna, kar je očitno že na prvi pogled. Posilstvo je namreč nekaj čisto drugega kot tatvina, pa tudi posilstva so

med seboj zelo različna. Enako velja tudi za tatvine, umore. Tudi storilci kaznivih dejanj so zelo različni. Nekateri so izredno bogati, drugi zelo revni. Nekateri so visoko izobraženi, drugi imajo za sabo le končano osnovno šolo ali pa še te ne. Nekateri so nasilni, drugi delajo v žametnih rokavicah. Nekateri le organizirajo kazniva dejanja, drugi pa jih izvršujejo. Nekateri store v življenju le eno samo kaznivo dejanje, drugi pa imajo na vesti kopico najrazličnejših normativnih kršitev. Nekateri imajo za sabo težko otroštvo, drugi pa so odraščali v povsem normalnem družbenem okolju (Kanduč, 1999: 11).

Kazniva dejanja morajo v prvi vrsti nekemu povzročiti škodo, da so označena kot taka. Naravni dogodki, pa naj povzročijo ljudem in družbi še tako škodo, niso in ne morejo biti kazniva dejanja. Obstajajo pa tudi dogodki, ki jih sicer povzroči človek in ki so lahko prav tako škodljivi za druge ljudi in za družbo sploh, pa jih vendarle ne štejemo kot kazniva. Tudi otrok lahko povzroči hude posledice in prav tako tudi duševni bolnik. Vendar pa v takih primerih do storilca ljudje ne pokažemo le razumevanja, ne zahtevamo zanj kazni in ga ne obsodimo, ampak tudi njegovega dejanja in posledic tega dejanja ne štejemo za hudodelstvo (Bavcon, Šelih, 1999: 134).

Za vsako storjeno in odkrito kaznivo dejanje pa moraš biti pripravljen sprejeti posledice oziroma kazen. Kaznivo dejanje in kaznovanje sta povezana drug z drugim. Kaznivemu dejanju običajno sledi kaznovanje, res pa je, da vsak za vsako storjeno kaznivo dejanje ni kaznovan. Razlogi za to so različni; ali žrtev sploh ni zaznala kaznivega dejanja kot takega, kaznivo dejanje ni bilo prijavljeno organom pregona, ni bilo zadostnih dokazov za obtožbo, in še bi lahko naštevala. Lahko pa se zgodi, da je nekdo kaznovan za kaznivo dejanje, ki ga ni storil. Noben sodni sistem ni popoln, sodne napake so vsakdanje, zato ne smemo pričakovati, da bo pred sodiščem krivi spoznan za krivega, nedolžni pa oproščeni. V realnosti lahko vidimo, da se sodne zmote dogajajo, vendar pa so taki primeri redki. Dogajajo se predvsem zaradi napak v kazenskem, tudi predkazenskem, ter sodnem postopku (pomanjkanje dokazov, zavajajoče priče). Zadeva je pereča predvsem v primeru smrtne kazni. Ko je ta enkrat izvršena, se življenje osebi ne more več vrniti.

Vsak od nas je verjetno že storil kako dejanje, ki je bilo ožigosano s strani družbe, ni pa bilo tako hudo, da bi bili preganjani s strani države. Za taka dejanja še sprejmemo opravičila, pri kaznivih dejanjih pa temu ni tako. Za vse nas bi bilo najbolje, da bi bilo kaznivih dejanj čim manj, po drugi strani pa prav ta dejanja nudijo številne

zaposlitve (policisti, sodniki, odvetniki, kriminologi), ki omogočajo kruh in preživetje številnim posameznikom.

V vsaki družbi se je dobro borilo z zlom. Tudi v današnji družbi je tako, tega ni mogoče spremeniti, in zdi se, da prav zaradi tega družba deluje.

2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 NAMEN NALOGE

V diplomski nalogi bom predstavila kaznivo dejanje v zakonskih okvirih. Skušala bom odkriti razloge, zakaj nekdo stori kaznivo dejanje. Ali so razlog samo materialne razmere ali pa se za tem skriva še kaj več? Storitvi kaznivega dejanja naj bi običajno sledilo kaznovanje. V nalogi bom zato predstavila tudi vrste kazni, ki sledijo storjenemu kaznivemu dejanju in ki jih zanje predvideva kazenski zakonik.

2.2 HIPOTEZA

Prva hipoteza, ki si jo zastavljam v diplomski nalogi, je, da so ekonomske razmere eden glavnih dejavnikov, ki osebo pripeljejo k izvršitvi kaznivega dejanja.

Moja druga hipoteza je, da sama družba oziroma dejavniki družbenega okolja občutno pripomorejo k razvoju delikventnega vedenja posameznika.

Tretja hipoteza, ki si jo zastavljam, pa je sledeča: kazenske sankcije, ki so predpisane posameznim kaznivim dejanjem, ne preprečujejo zmanjševanja izvrševanja kaznivih dejanj.

2.3 METODE PROUČEVANJA

Najprej sem uporabila metodo sistematičnega zbiranja virov, s pomočjo katere sem pregledala obstoječo bibliografijo o kaznivem dejanju, vzrokih zanj, o kaznovanju tistih, ki so izvršili kaznivo dejanje. S pomočjo analize vsebine sem zbrala vse potrebne vire, ki so me usmerili k relevantnim podatkom. Pri tem sem se poslužila tujih in domačih knjig, zbornikov in člankov, nekaj podatkov pa sem pridobila tudi s pomočjo spleta. Pomebne informacije in definicije pa sem našla v slovenski kazenski zakonodaji.

Zaradi velike količine informacij in obsežnosti teme diplomske naloge sem podatke skušala čimbolj sistematično urediti.

2.4 OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV

1. *Kaznivo dejanje* je protipravno dejanje, ki ga zakon zaradi njegove nevarnosti določa kot kaznivo dejanje in hkrati določa njegove znake (7. člen KZ RS, 2002: 1045).

Kaznivo dejanje je družbi nevarno dejanje ali opustitev dejanja, za kar je v kazenskem zakoniku predpisana kazen (SSKJ, 1995: 392).

Kazensko pravo šteje za kaznivo dejanje vsa tista človekova ravnanja, ki jih kaka družba kot celota ali pa njen vladajoči del šteje za vredna posebne pozornosti, ker posegajo v temeljne družbene odnose in ker napadajo ali ogrožajo temeljne človekove in družbene vrednote (Bavcon, 1996: 134).

Dejanje je kaznivo, ko je izvršeno, zavedno in voljno (<http://personal.uncc.edu/mfmckenzen/crime.htm>). Namera pa pomeni duševni razlog izvršiti dejanje, ki je prepovedan s kazenskim zakonikom (<http://en.wikipedia.org/wiki/Motive>).

2. *Kazen* je ukrep proti krivemu in kazensko odgovornemu storilcu kaznivega dejanja, prestopka ali prekrška (SSKJ, 1995: 391).

Pri pojmih kaznivo dejanje in kazen zanj je potrebno omeniti to, da sta oba abstraktna pojma, ki morata pokriti vsako obliko kaznivega dejanja in kazni, obenem pa morata biti konkretna, saj morata jasno razmejiti kaznivo dejanje od nekaznivega, kazenske sankcije od drugih sankcij.

3. *Deviantnost (odklonskost)* je vsako vedenje ali fizična zunanost, ki se razlikuje od norm skupine, ki krši merila vodenja ali pričakovanja skupine ali družbe. Na kratko lahko deviantnost opredelim kot kršenje družbenih norm. Nobena misel ali dejanje pa nista podedovano deviantna, pač pa taka postaneta le v odnosu do določenih norm. Pomembno pa je omeniti, da vsaka deviantnost ni nujno vedno negativna ali kriminalna (<http://husky1.stmarys.ca/~evanderveen/wvdv/Deviancy.html>). Odklonskega vedenja pa ni mogoče pojasniti zgolj na enostaven način, saj se v različnih primerih ne pojavljajo le različni vzroki, marveč v vsakem primeru nastopa hkrati več različnih vzročnih dejavnikov (Oven, 1995: 46).

4. *Obsojena oseba* je polnoletna oseba, ki je spoznana za odgovorno in proti kateri so izrečene kazenske sankcije (Klinar, 2003: 8).

5. *Storilec kaznivega dejanja* je oseba, ki s storitvijo ali opustitvijo sama ali skupaj z drugimi povzroči nastanek prepovedane posledice (Bavcon, Šelih, 1999: 208).

3. KAZNIVO DEJANJE

Človekovo bivanje, njegov obstoj, je odvisno od njegovih dejanj. Večina njegovih dejanj je posledica hotenja po preživetju, pri tem pa posamezniki posežejo po različnih sredstvih. Ta dejanja so lahko dobra ali zla. Prav slednje pa so kazniva dejanja, ki so opredeljena kot človekova ravnanja, ki jih je kaka družba kot celota ali pa njen vladajoči del šteje za vredna posebne pozornosti, ker posegajo v temeljne družbene odnose in ker napadajo ali ogrožajo temeljne človekove in družbene vrednote.

Ko uporabljamo izraz "pojem kaznivega dejanja", nimamo v mislih nobenega konkretnega kaznivega dejanja, ampak tiste splošne in skupne značilnosti, ki ostanejo potem, ko odmislimo vse posameznosti in posebnosti, lastne vsakemu posameznemu kaznivemu dejanju.

Kaj kaznivo dejanje dejansko je, določa kazenska zakonodaja. Kazenski zakonik RS s 7. členom opredeljuje kaznivo dejanje kot " *protipravno dejanje, ki ga zakon zaradi njegove nevarnosti določa kot kaznivo dejanje in hkrati določa njegove znake in kazen zanj.*"

3.1 SESTAVINE KAZNIVEGA DEJANJA

Vsako kaznivo dejanje ima štiri sestavine:

1. Prva sestavina kaznivega dejanja je njegova *protipravnost*, kar pomeni, da sme zakonodajalec za kaznivo dejanje razglasiti samo takšno dejanje, ki je na podlagi veljavnega ustavnega in pravnega reda izrecno ali molče prepovedano (formalna protipravnost) kot poškodovanje ali ogrožanje kakšne človekove individualne ali javne, družbene pravne dobrine (materialna protipravnost). Po drugi strani pa naj bi ta sestavina preprečevala, da bi kdorkoli na podlagi svoje subjektivne ocene o pomenu kakšne vrednote ali o škodljivosti kakšnega dejanja, samovoljno ustvarjal nova kazniva dejanja. Določanje kaznivih dejanj je torej rezervirano samo za zakonodajni organ (Bavcon, Šelih, 1999: 136).
2. Druga sestavina zakonske definicije kaznivega dejanja je njegova *nevarnost*. Stopnja nevarnosti kakšnega dejanja predstavlja kriterij za njegovo uvrstitev med kazniva

dejanja oziroma med prekrške. Kriterij nevarnosti in pomena takega dejanja pa je lahko tudi majhen in dejanja kljub njegovi protipravnosti ni potrebno kazensko preganjati (Bavcon, Šelih, 1999: 136).

3. Tretja sestavina zakonske definicije je določba, da mora zakon ne samo določiti kako dejanje kot kaznivo, ampak mora hkrati določiti tudi njegove znake. Zakonodajalec mora tako poskrbeti za kolikor mogoče natančen opis kaznivega dejanja, ki pomeni razmejitev med kaznivim in nekaznivim in ki mora biti natančen napotek za pravosodno prakso pri odkrivanju kaznivih dejanj, kazenskem pregonu ali sojenju storilcev (Bavcon, Šelih, 1999: 136).

4. Četrta sestavina definicije kaznivega dejanja pove, da mora zakonodajalec za vsako kaznivo dejanje vnaprej določiti tudi *kazen*, s čimer pa naj bi preprečili samovoljo pri izbiri in odmeri kazni (Bavcon, Šelih, 1999: 137).

3.2 TEMELJNI ELEMENTI KAZNIVEGA DEJANJA

Poleg sestavin pa mora vsako kaznivo dejanje imeti tudi temeljne elemente, ki so naslednji:

1. človekovo samovoljno ravnanje,
2. določenost v zakonu,
3. protipravnost,
4. storilčeva kazenska odgovornost.

1. Človekovo samovoljno ravnanje

Kaznivo dejanje je lahko samo človekovo ravnanje, ne more pa biti kaznivo ravnanje živali ali delovanje naravnih sil. Za človekovo ravnanje je bistveno, da je voljno. Voljno ni tisto človekovo ravnanje, ki je pod vplivom kakršnekoli druge sile; takšno ravnanje namreč ni njegovo, uporabil pa ga je nekdo drug kot orodje za storitev kaznivega dejanja. Storilec dejanja v tem primeru ni tisti, ki je povzročil posledico, temveč tisti, ki je neposrednega povzročitelja posledice uporabil kot svoje orodje. Prav tako ni mogoče šteti za storilca kaznivega dejanja tistega, ki je deloval pod vplivom hipnoze ali mamil, če sta bili ti dve sredstvi uporabljeni zaradi tega, da bi ga proti njegovi volji kdo spravil v nezavest ali onеспособil za odpor. V obeh omenjenih

primerih ne more biti podano kaznivo dejanje, ker manjka voljnost dejanja glede ravnanja ali glede posledice ali glede obeh (Bavcon, Šelih, 1999: 142).

Glede ravnanj je potrebno poudariti, da imajo pomen samo tista ravnanja, ki se izrazijo v zunanjem svetu. To pomeni, da se notranja človekova psihična stanja, kot so npr. njegove misli, želje, nameni, stališča in podobno, ne morejo šteti za kazniva dejanja (Bavcon, Šelih, 1999: 142).

2. Določenost v zakonu

S pojmom določenosti kaznivega dejanja v zakonu moramo razumeti dvoje. V tem pojmu se izraža načelo zakonitosti, po katerem more biti kaznivo samo tisto protipravno in nevarno dejanje, ki je vnaprej določeno z zakonom. Zagotoviti pa je treba, da v zakonu ne bo nejasnosti, dvoumnosti, pomensko praznih besed, negotovosti, saj le-tako lahko preprečimo možnosti za kršitve načela zakonitosti, za samovoljno in arbitrarno uporabo zakona (Bavcon, Šelih, 1999:156).

Poleg določenosti pa mora biti kaznivo dejanje v zakonu tudi opisano. Opisati ga je potrebno s kar se le da skopimi in natančno izbranimi izrazi (kdo je lahko storilec, s katero storitvijo ali opustitvijo je kaznivo dejanje mogoče storiti, kakšna posledica mora nastati in še druge okoliščine, brez katerih dejanje ni kaznivo) (Bavcon, Šelih, 1999: 156).

Tudi Beccaria (2002: 124) pravi, da je potrebno poskrbeti, da bodo zakoni jasni, preprosti, da bo ves narod pripravljen, da jih brani, nihče pa da jih ruši. Zakonov se morajo ljudje bati.

3. Protipravnost

Kaznivo dejanje je protipravno takrat, ko je v nasprotju z ustavnopravnim redom kot celovitim sistemom vrednot, zapovedi in prepovedi ali s kakšno posamezno zapovedjo ali prepovedjo (Bavcon, Šelih, 1999: 183).

4. Kazenska odgovornost

Pri kazenski odgovornosti je potrebno najprej omeniti, da za obstoj kaznivega dejanja ne zadostuje, da je nekdo storil kaznivo dejanje, temveč tudi očitek storilcu, da se ni vedel ali da ni ravnal v skladu z dolžnostmi in obveznostmi, ki mu jih nalagajo elementarna človeška, moralna, družbena in pravna pravila, čeprav bi bil moral in tudi mogel ravnati v skladu s takšnimi pravili. Takšen očitek pa je mogoče storilcu nasloviti

samo, če so v vsakem konkretnem primeru ugotovljena nekatera dejstva in okoliščine, ki takšen očitek utemeljujejo in opravičujejo. Ta dejstva in okoliščine zadevajo na eni strani storilčeve duševne lastnosti, kjer se lahko postavi vprašanje, ali je bil storilec duševno normalen in zato sposoben pravilno zaznati svet okoli sebe oziroma je mogel obvladovati samega sebe. Na drugi strani pa zadevajo storilčev subjektivni odnos do norme, ki mu nekaj prepoveduje ali zapoveduje (Bavcon, Šelih, 1999: 208).

Med pogoji za ugotovitev storilčeve kazenske odgovornosti moramo razločevati dve skupini, in sicer:

- a) določene storilčeve psihične lastnosti, to imenujemo prištevnost;
- b) določen storilčev odnos do norme in do dejanja, ki ga je storil, kar pa opredeljujemo kot krivdo.

Prištevnost storilca pomeni, da more biti kazensko odgovoren samo tisti storilec kaznivega dejanja, ki je duševno normalen in zato sposoben pravilno zaznati svet okoli sebe oziroma imeti samega sebe v oblasti. Vsi storilci kaznivega dejanja pa niso vedno duševno normalni. Pri tem se pojavi vprašanje, kaj storiti in kako ravnati v primeru, ko se izkaže, da je storilec kaznivega dejanja duševno bolan ali abnormalen. V preteklosti storilca v takšnih primerih niso kaznovali, danes pa je pogoj za kazensko odgovornost le prištevnost, zakon pa navaja le pogoje ob katerih je storilca kaznivega dejanja mogoče spoznati za neprištevnega (Bavcon, Šelih, 1999: 210).

Storilčeva prištevnost je pogoj za oblikovanje njegove krivde in tako se vprašanje o krivdi postavi šele, če ni dvoma o storilčevi prištevnosti. Obstaja soglasje, da brez krivde ni kazni in da je treba storilčevo krivdo vedno dokazati – krivda se nikoli ne sme domnevati ali predpostavljati. Konceptcija krivde pa je naslednja: krivda je negativna vrednostna sodba o storilčevem ravnanju in je očitek storilcu, da ni ravnal po veljavnih občečloveških, socialnih, moralnih in pravnih normah, čeprav je zanje vedel ali bi vsaj moral in mogel vedeti in čeprav bi se bil po teh normah mogel ravnati (Bavcon, Šelih, 1999: 222).

Kaznivo dejanje vsaka družba opredeli v zakonih, kazenskem zakoniku. Le-ti definirajo kaznivo dejanje kot tako, razloge, zakaj do njih sploh prihaja, pa je potrebno iskati drugje. Enega samega krivca običajno ni. V nadaljevanju naloge bom skušala poiskati prav te vzroke, ki ljudi pripeljejo in napeljejo k storitvi kaznivega dejanja. Enega od vzrokov lahko zaznamo v sami družbi, njenem delovanju.

4. DRUŽBA IN NJEN VPLIV NA KAZNIVA DEJANJA

Družbena struktura ni enotna, enovita ali vsaj poenotena. Sestavljena je iz družbenih skupin, v katerih ne veljajo enaka vedenjska pravila. Nekatere skupine vsiljujejo pravila, ki so lahko celo v nasprotju z veljavnimi kazenskopravnimi normami (Kanduč, 1998: 16), ostale skupine pa se morajo tem pravilom prilagajati.

Vsi smo pod vplivom kulturnih prvin, vsak jih le doživlja in sprejema po svoje. Pomembno pri teh prvinah pa je to, da lahko posameznika tako zavedejo, da se poda na pot kriminala. Kanduč (1998: 16) našteje štiri temeljne kulturne prvine:

1. Uspeh

Velja za najpomembnejšo kulturno prvino. Res pa je, da je vrednota uspeh izrazito nedoločena. Uspeti je mogoče v različnih vlogah: kot športnik, glasbenik, znanstvenik, mati, ljubimec, poslovnež. Uspeh je opredeljen v odvisnosti od dveh razsežnosti. Po eni strani ima uspeh gmotni vidik (biti bogat), po drugi strani pa zadeva tudi prestiž (biti cenjen v očeh drugih) ali status (biti nad drugimi) (Kanduč, 1998: 16).

Uspeh ni nekaj novega. V vseh človeških družbah je bil in je prisoten, vedno je namreč nekdo veljal za uspešnega, ker je imel oziroma storil določeno dejanje. Danes pa je ideal uspeha izrazito posplošen. Predstavljen je kot nekaj, kar naj bi dosegel vsakdo, ne glede na spol, raso, razredni položaj, le potruditi se mora dovolj. V primeru neupeha pa je posameznik zanj sam kriv, saj se ni dovolj potrudil, ni bil dovolj sposoben, vztrajen, iznajdljiv, nadarjen. Poudariti je še potrebno, da je gmotni uspeh izrazito relativen, predvsem pa brez jasne zgornje meje. Več kot imaš, več hočeš. Bogastvo je kot morska voda, več kot jo spiješ bolj si žejen (Kanduč, 1998: 17).

V današnji družbi uspeh oziroma uspešnost nekoga ocenjujemo po avtomobilu, s katerim se vozi. " *Avtomobil predstavlja simbol življenjske uspešnosti, osebne prestižnosti in individualne svobode*" (Kanduč, 2003:159). Boljši avtomobil kot voziš, bolj naj bi bil uspešen. Resnica pa je v večini primerov drugačna. Za manjšino bi sicer lahko rekli, da z avtomobilom pokažejo svojo uspešnost, za veliko večino pa velja, da dober avtomobil sicer ima, vendar pa je zaradi njega v dolgovih. V Sloveniji so v zadnjem času ceste preplavili številni novi in lepi avtomobili, vprašanje, ki se pri tem zastavlja, pa je, koliko voznikov si tak avtomobil lahko dejansko privoščijo.

Opozoriti pa je potrebno še, da uspeh ni edini, ki je neomejen, temveč to velja za vse dosežke, ki si jih kot cilje zastavljajo člani družbe. Tudi ti cilji so brezmejni. Uspeh ima pri kriminogenih dejavnikih pomembno vlogo. Postati uspešen po družbeno legitimnih, zakonitih poteh uspe le manjšini, zato je pritisk k nelegalnim ali pollegalnim uspehom zelo močan (Kanduč. 1998: 181). Nezakonite poti so običajno lažje, hitre z njimi lahko dosežeš nek cilj, po drugi strani pa so veliko bolj tvegane, njihove posledice pa za posameznika lahko dokaj krute.

2. *Egoizem*

Egoizem označujeta dve razsežnosti: zasledovanje lastnih interesov ter brezbriznost do interesov drugih.

Kaznivo dejanje je sebično dejanje. Storilec kaznivega dejanja praviloma sebično izrablja ljudi in predmete za svoje lastne cilje, pri čemer pa se pretirano ne ozira niti na čustva in želje drugih (prizadetih) oseb niti na posledice svojih dejanj (Kanduč, 1998: 19).

Egoizem pa ni prisoten le pri kaznivem dejanju, pač pa ga je vedno pogosteje opaziti že v šoli med učenci, v službi in nenazadnje v zasebnem življenju. Vsak izmed nas namreč teži k nečemu boljšemu, pri tem pa se v večini primerov ne ozira na druge.

3. *Zgledi mogočnejev*

Zgledi, ki spodbujajo nasilno in grabežljivo vedenje, imajo na možne storilce kaznivih dejanj velik učinek. Ti zgledi so predvsem nosilci družbene moči, zlasti državni uradniki in politiki. Država na notranjepolitičnem in zunanjepolitičnem prizorišču zagovarja in udejanja nasilno reševanje sporov, s tem pa daje zgled državljanom, kako naj oni sami rešujejo svoje spore, in sicer z uporabo sile in ne z dogovarjanjem. V kolikor je nasilje s strani državnikov opredeljeno kot sprejemljivo, upravičeno, legitimno in zaželeno sredstvo za doseganje družbenih ciljev, je zelo težko prepovedati nasilje na položajih, ko naj bi državljanji svoje cilje dosegali drugače (Kanduč, 1998: 20).

4. *Kontingentnost*

Na kratko bi kontingentnost lahko opredelili kot spoznanje, da bi bilo lahko vse zelo drugače, če ... Npr. če bi se rodili drugim staršem, v drugem okolju. Vsi se rodimo določenim staršem v nekem okolju, tega ni mogoče spremeniti. Vendar pa to ne

pomeni, da moramo na to brezpogojno pristati ali sprejeti kot nekaj naravnega, nujnega, večnega in nespremenljivega. Nasprotno. Biološki, kulturni, družbeni, ekonomski, pravni in geografski položaj, v katerega smo rojeni, je zgolj kontekst, znotraj katerega je umeščena življenjska pot, ki pa si jo vsak izbere po svoje. Moderna družba nam namreč to omogoča. Vse ključne elemente lahko določimo sami; od hrane, obleke do spolne vloge (Kanduč, 1998: 21).

Posameznik pa ne živi v praznem prostoru. Omejujejo ga številne okoliščine, subjektivne in objektivne, ki si jih ni izbral sam. Prav te okoliščine pa povzročajo napetost, ki lahko vodi v kriminal. Kdo in kako naj posameznika prepriča, da si mora želeči samo na ravni, ki je določena z njegovo plačo (Kanduč, 1998: 22)? Želje so običajno večje, do neke mere je to sicer normalno, v kolikor pa želi nekdo željo uresničiti z vsemi sredstvi, se poslužuje tudi kaznivega dejanja, ki mu na hiter in razmeroma lahek način omogoči zadovoljitev želje.

5. MOTIVIRANOST ZA KAZNIVO DEJANJE

Razlika med ljudmi in živalmi je ta, da živali delujejo nagonsko, ljudje pa smo predvsem razumska bitja, ki večino dejanj prej pretehtamo in šele nato reagiramo.

Skoraj vsa aktivnost ljudi in drugih bitij je motivirana: usmerjena je k določenim dražljajem oziroma ciljem ali pa proč od njih. Nekateri dražljaji privlačijo organizem, drugi pa odvrčajo. Prvi imajo za organizem neko pozitivno vrednost, drugi pa negativno (Musek, 1982: 108).

Človekov živčni sistem ima sposobnost, da razlikuje med dražljaji, ki so za organizem ugodni, in med neugodnimi dražljaji. Ta sposobnost je izredno pomembna, saj omogoča prilagojeno ter koristno usmerjanje dejavnosti in vedenja: pospeševanje reakcij in aktivnosti, ki so usmerjene k pozitivnim ciljem, ter zaviranje in opuščanje vedenja, ki vodi k nevarnim negativnim ciljem. Dvojnost motivacije pa se ne kaže le v zunanem vedenju, temveč tudi v doživljanju. Pozitivne dražljaje in cilje doživljamo kot ugodne, prijetne, vzbujajo nam zadovoljstvo, negativne pa, nasprotno, dojemamo kot neugodne, neprijetne.

Če neko dejavnost, ki samo po sebi ne vzbuja ugodja, povežemo, pogojimo z drugo, ki vzbuja ugodje sama po sebi, bomo opazili, da postane tudi prvotna dejavnost sčasoma ugodna, postane pozitivno motivirana. Prav to pa velja za kaznivo dejanje. Slednje je samo po sebi negativno motivirano, vendar pa z njim dosežemo cilje, ki imajo pozitivno vrednost. Tu moramo seveda odmisлити vse negativne posledice, kot je npr. prijetje, sojenje, zapor (Musek, 1982: 108).

Musek (1982: 265) pravi, da se vsako motivirano delovanje odvija v nekaj zaporednih fazah. Prva faza je tista, v kateri potrebe nastajajo in se javljajo. Naslednja faza je ponujanje in izvajanje motivacijske dejavnosti ter zadnja faza zadovoljitev potrebe. Ko cilj dosežemo, se izvajanje motivacijske dejavnosti konča, sproži se zadovoljitev potrebe.

Slika 5.1: Faze motivacijskega procesa (NJP: nastajanje in javljanje potrebe; PIMD: ponujanje in izvajanje motivacijske dejavnosti; DC/2P: zadovoljitev potrebe)



Vir: Musek, 1982: 265

Pomembno je dodati, da potrebo običajno spremlja občutje napetosti in nezadovoljenosti ter tudi težnja po delovanju, ki naj bi to napetost odpravilo. Ta težnja pa vztraja toliko časa, dokler ne dosežemo cilja. Ko cilj dosežemo, nastopi pozitivno čustveno stanje sprostitve in zadovoljstva (Musek, 1982: 265).

Meško (1997: 47) pa pravi, da ključno kategorijo razumevanja človekove motivacije predstavlja pojem želja, ki v motivacijskem procesu predstavlja tisto točko, ki ga deli na dva ostro ločena dela: prvi del procesa je želja, ki obsega biološke, psihološke in socialne procese, ki vodijo pojavljanje želje v zavesti človeka, drugi del procesa pa predstavlja akcijo in obsega tiste procese, ki pripeljejo do tega, da oseba izvede akcijo, s katero zadovolji oziroma uresniči željo.

Storilci kaznivih dejanj naj bi po mnenju nekaterih kriminologov živeli v nenehni sedanjosti, zanje ni ne preteklosti ne prihodnosti, zato sploh ne razmišljajo o dolgoročnih posledicah trenutnega ravnanja. Strah pred prijetjem je nekaj, s čimer je možni storilec nenehno soočen, še zlasti, če je tveganje precejšnje, zagrožena kazenska sankcija pa stroga. Če je želja po kaznivem dejanju zelo močna, je potrebno strah pred sankcijo odstaviti. To prestopniku omogočata dva duševna procesa, korozija in rez (Kanduč, 1999: 55).

Korozija je proces postopnega razkrajanja strahu pred zunanjim odvrtačalcem, dokler (kriminalna) želja nima proste poti in se lahko potopi v dejanje. Tu gre za skrbno načrtovanje, ki počasi ustvari vtis, da bo izvršitev kaznivega dejanja najverjetneje uspešna.

Rez pa prestopniku omogoči, da se hipoma in docela razbremeni še zadnjih preostankov strahu. V tem trenutku je prestopnik zares pripravljen za delovanje. Misli, ki so se prej še zoperstavljele izvršitvi kaznivega dejanja, ga ne vznemirjajo več. Prevzame ga skrajna notranja gotovost, ki je nujna za prehod k dejanju. To skrajno samozaupanje je okrepljeno še s preteklimi izkušnjami, saj prestopnik dobro ve, da je

verjetnost, da se bo kriminalni projekt sklenil z zaporno kaznijo, precej nizka (Kanduč, 1999: 55).

Naslednja možnost, zaradi katere oseba začne izvrševati kazniva dejanja, je strah kot primarni motiv. To je strah pred odgovornostjo, obveznostmi, intimnostjo in neuspehi v današnjem, vedno bolj potrošniškem svetu. Iz strahu se nato razvijejo štirje sekundarno organizirani motivi, ki so značilni za osebe, ki jim kriminaliteta predstavlja življenjski cilj (Meško, 1997: 49).

Sekundarno organizirani motivi so naslednji:

a) Jeza in upor

Človeško vedenje je veliko bolj pogojeno s socialnimi kot psihološkimi potrebami. Ena od socialnih potreb je avtonomija. Pri osebi, katere življenjski stil je kriminaliteta, se avtonomija kaže skozi motiv jeze in upora. Kriminaliteta pomeni sprostitev jeze, refleksijo frustracije in izražanje uporniškega vedenja proti avtoriteti družbe.

b) Moč in nadzor

Motiv moči in nadzora se kaže v želji imeti pod kontrolo druge ali nanje vplivati. Kontrola je lahko fizična ali psihična, posredna ali neposredna. Motiv moči ima pomembno mesto v življenju osebe, ki ji kriminaliteta predstavlja življenjski stil. Kriminallec naj bi grozil s svojo močjo in obvladovanjem drugih, predvsem zato, da bi izrazil svojo osebnostno moč.

c) Vznemirjenost in zadovoljstvo

Pomen tega motiva je v trenutni zadovoljivosti in doživetju užitka, ki pogojuje storitev kaznivega dejanja. Največkrat se pojavi pri mladoletnih prestopnikih, z njihovim odraščanjem pa se ta motiv zmanjšuje.

d) Pohlep in lenoba

Najmočnejša socialna vodila pri človeku so potrebe po doseganju in premagovanju ter obvladovanju. Motiv doseganja sproži posameznikovo akcijo, pri kateri si prizadeva za uspeh v čim krajšem možnem času. Osebe s kriminalnim življenjskim stilom so pogosto prelene, da bi cilje, ki jih ponuja družba, zadovoljevali po legitimni poti. Ambicija se tu spremeni v pohlep, prizadevnost pa v lenobo (Meško, 1997: 49,50).

5.1 KAZNIVA DEJANJA, GLEDE NA MOTIV

Veliko je klasifikacij kaznivih dejanj, eno od njih pa je naredil tudi Fromm, ki je kazniva dejanja razvrstil na kontinuum, pri katerem so na enem skrajnem koncu kazniva dejanja iz stiske, ki jih motivirajo samoohranitveni nagoni, na drugem skrajnem koncu pa so nagonška kazniva dejanja, ki jih motivirajo impulzi, neodvisno od posameznikovega dejanskega ekonomskega položaja. Kazniva dejanja iz stiske so predvsem premoženjska kazniva dejanja, ki jih motivira želja po izboljšanju družbenoekonomskega položaja (oziroma po povečanju življenjskega užitka). Vseh prestopkov pa ni mogoče razložiti le z ekonomskimi razlogi, kajti večina ljudi brez lastnine ne ravna kriminalno. Beda teh določenih družbenih plasti pa je še izrazitejša, saj se ji nenehno in skoraj vsakem koraku zoperstavlja sanjski blišč dobrega življenja, ki prihaja z malih in velikih zaslonov, ekonomsko-propagandnih sporočil: prizori, v katerih nastopajo pravljичni stanovanjski objekti, udobna notranja oprema, prestižni avtomobili, vitke in modno oblečene lepotice, uspešni moški. Tu gre za svet bogatih, vplivnih, lepih in uspešnih. To sicer ni svet vseh nas, čeprav pa ga je mogoče vsaj opazovati (prek množičnih občil). To je svet manjšine, sicer dejanski, in v teoriji dostopen vsakomur. Vsak lahko odpotuje v eksotične kraje, nosi oblačila vrhunskih modnih oblikovalcev, si da zgraditi pravljичno bivališče, se obda z lepoticami in lepotci, v praksi pa so vrata v takšen paradiž odprta za redkokaterega srečneža (Kanduč, 1998: 22). In prav to je tisto, kar mnoge pripelje na pot kriminala. Kazniva dejanja, predvsem tista ekonomskega značaja, imajo tako pri določenih družbenih plasteh zelo pomembno vlogo. Razlogi za to pa so naslednji:

- a) slab družbenoekonomski položaj implicira manjšo možnost sublimiranja, saj je od njega odvisna vrsta pomembnih spremenljivk: delež posameznika pri uživanju kulturnih dobrin;
- b) vzgoja v otroških letih, ki opredeljuje obliko in obseg sposobnosti sublimiranja;
- c) poklic;
- d) možnost svobodnega oblikovanja življenjskega stila oziroma uporabe prostega časa;
- e) neugoden ekonomski položaj krepi občutja družbene zapostavljenosti, pa tudi sovražne in agresivne impulze, ki jih podrejeni občutijo do vladajočih;

- f) premožni imajo večje možnosti za zadovoljevanje narcističnih potreb kot revni (lepe obleke, dobra hrana in pijača, ženske, udobno stanovanje, hitri avtomobili, občudovanje...);
- g) depriviligiran družbeni položaj, zaznamovan z vrsto prikrajšanj, ustvarja posamezniku občutek, da družba ravna z njim krivično (Kanduč, 1995: 8,9).

Tabela 5.1: Število nekaterih kaznivih dejanj splošne kriminalitete v RS od leta 1997 do leta 2003

SKUPINE	KD	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
LETO								
Zoper premoženje		22.698	39.688	45.915	48.157	53.527	54.853	55.231
Zoper življenje in telo		1.918	2.066	2.119	2.294	2.200	2.906	2.844
Zoper spolno nedotakljivost		282	409	376	362	437	474	420
Ostale skupine		7.415	7.591	6.172	10.467	18.631	18.985	18.148
Skupaj		32.313	49.754	54.582	61.280	74.795	77.218	76.643

Vir: Statistični letopis MNZ in policije 2001, 2001: 140 in www.policija.si

Velika večina storilcev kaznivih dejanj stori kaznivo dejanje iz ekonomskih razlogov, saj z njimi želijo v najkrajšem možnem času obogateti in se dvigniti iz družbenega dna, vendar bodo ti storilci, kljub boljšemu ekonomskemu položaju, za vedno ostali na družbenemu dnu.

Iz Tabele 5.1 lahko razberemo, da pri uradno obravnavanih kaznivih dejanjih tvorijo večino premoženjska kazniva dejanja, nasilna kazniva dejanja (umor, posilstvo) pa tvorijo manjšino. Prav nasilna kazniva dejanja pa so tista, ki ljudi v vsaki družbi najbolj plašijo in vznemirjajo, čeprav pa so v praksi dokaj redka. Velja namreč, da "hujša kot so kazniva dejanja, manj jih je" (Kanduč, 2003: 23). Hipotezo, da so ekonomske razmere bistvene za izvršitev kaznivih dejanj, lahko na tem mestu potrdim, kajti večina uradno zaznanih kaznivih dejanj je dejansko premoženjske narave. To pomeni, da jih osebe izvršujejo z namenom pridobiti denarno korist.

Nenazadnje pa bi omenila tudi to, zakaj velika večina ljudi vendarle ne stori kaznivega dejanja. Odgovorov na vprašanje pa je več:

- a) pri ljudeh ne obstaja nobena, niti nezavedna, želja po kaznivem dejanju;
- b) želja po kaznivem dejanju lahko obstaja, vendar je nezavedna in sploh ne stopi v polje zavesti;
- c) želja po kaznivem dejanju je zavestna, vendar, v primerjavi z drugimi željami, razmeroma šibka, zaradi česar jo jaz zlahka obvlada;
- d) želja po kaznivem dejanju je razmeroma močna, vendar so notranji odvratalci (vest, samospoštovanje, moralna čustva, samopodoba) močnejši;
- e) želja je močnejša od notranjih odvratalcev, vendar jo od realizacije odvrnejo zunanji neformalni odvratalci, subjekt se boji in zato ne more ali noče izvršiti kaznivega dejanja;
- f) ljudje ne zaznajo ugodne priložnosti za izvršitev kaznivega dejanja;
- g) nekatere osebe nimajo ustreznega znanja, veščin in sposobnosti;
- h) nekateri nimajo dovolj energije ali vztrajnosti;
- i) nekateri kaznivega dejanja ne storijo zaradi sočutja, gnusa in podobnih emocij (Kanduč, 1999:13).

Kazni običajno zastrašujejo le tiste, ki jih z grožnjami sploh ni potrebno odvracati od kaznivih dejanj, ne zastrašujejo pa tistih, ki bi jih bilo zares potrebno odvracati od protizakonitega ravnanja. Za prvo skupino ljudi bi rekla, da ima drugačen sistem vrednot, drugačno vzgojo ter večjo samokontrolo. Možni storilci kaznivih dejanj se lahko oblikujejo v rani mladosti, nanje lahko vpliva tako dednost kot in predvsem okolje. O tem pa bom več povedala v naslednjem poglavju.

6. KRIMINALNO VEDENJE

Kaj nekoga pravzaprav naredi za zločinca, storilca kaznivega dejanja? Naivno, če ne celo nevarno, bi bilo pričakovati, da bi upoštevali le eno razlago za vsa kriminalna vedenja (podobno velja za vsa ostala človekova vedenja). Vsak del vedenja je namreč rezultat zapletene interakcije med dednimi in družbenimi vplivi ter vplivi okolja (Ainsworth, 2000: 62).

Kriminalno vedenje lahko opredelimo kot izvršitev kateregakoli dejanja, ki je prepovedano z zakonom (Ainsworth, 2000: 62). Problem te opredelitve pa je v tem, da države različno opredeljujejo, kaj je nezakonito in kaj ni.

Poudariti je treba, da ima dednost v vsakem vedenju delno vlogo, tudi kriminalnem, nikoli pa sama na sebi (Ainsworth, 2000: 72). Kriminalno vedenje kot tako ne more biti genetsko prenešeno. Možno pa je, da se genetsko dedujejo nekatere temeljne osebnostne značilnosti, ki povečujejo verjetnost specifičnih oblik kriminalnega vedenja: nizka inteligenca, mezomorfna telesna zgradba in z njo povezan temperament, impulzivnost ali agresivnost. Posameznik naj bi se kriminalnosti, ob ugodnih dednih značilnostih, naučil z opazovanjem in delovanjem v okolju (Kanduč, 2003: 254).

6.1 TEORIJE O NASTANKU POSAMEZNIKOVE DEVIANTNOSTI

Že zelo zgodaj so se pojavile presoje o zločinih, pojavih in vzrokih kriminalnega obnašanja. Različna raziskovanja pa so dala tudi številne teorije o nastanku posameznikove deviantnosti in o nastanku socialne patologije kot družbenega pojava. Teorije pa lahko delimo glede na to, kateremu dejavniku pripisujejo odločujoč pomen in tako ločimo pet skupin teorij: antropološke, biološke, psihopatološke, psihološke in sociološke (Eršte, 1997: 11). Zanimivo je to, da vse skupine teorij skušajo pojasniti kompleksnost motivacije, vendar pa je nobena ne pojasni v celoti (Areh, 2003: 143).

6.1.1 SOCIOLOŠKE TEORIJE

Sociološke teorije pojasnjujejo delikventno vedenje z vidika zunanjih dejavnikov oziroma dejavnikov družbenega okolja.

Emil Durkheim velja za enega izmed teoretikov sociološke teorije. »Kriminaliteta je zanj univerzalen družbeni pojav. Pojavlja se v vseh družbah in zgodovinskih okoljih, obenem pa se kriminaliteta nenehno spreminja. Kriminaliteta zanj ni le nujni, ampak tudi koristnidružbeni pojav, saj so strukturne okoliščine, s katerimi je povezana, neogibne za normalni razvoj morale in prava« (Kanduč, 1999: 120). Durkheim velja tudi za začetnika ene izmed najvplivnejših socioloških teorij, teorije anomalije.

Teorija anomalije razloge za kriminalno obnašanje vidi v motnjah družbenega ravnotežja, do katerih pride zaradi hitrih družbenih sprememb in v kriznih situacijah. Vsako rušenje ravnotežja, ne glede na to ali pomeni prosperiteto (povečanje moči, ugleda) ali nazadovanje (revščina, izguba moči), ruši družbene norme in slabi vpliv družbe na posameznika. Ob tem se aspiracije ljudi tako povečajo, da jih kolektivni družbeni red nič več ne nadzoruje, in so zato to aspiracije, ki nimajo možnosti, da se izpolnijo. Do anomalije torej pride, ko družba ne more več usmerjati posameznih članov in nad njimi izvajati kontrole (Huselja, 2001: 58).

Pomembno modifikacijo te teorije pa je napravil Merton, ki je skušal pokazati, kako družbena struktura vrši pritisk na določene posameznike v družbi, da odstopijo od veljavnih družbenih norm. Družba s svojo kulturo določa cilje in vrednote, ki so kot legitimni ponujeni vsem članom družbe, ter istočasno določa legitimna sredstva za doseganje teh ciljev. Ta legitimna sredstva pa niso enako dostopna vsem članom družbe in ravno v razhajanju kulturno določenih ciljev in možnosti za njihovo uresničitev po legitimni poti vidi Merton glavne vzroke za nastanek kriminalitete (Eršte, 1997: 14).

V idealno organizirani družbi naj bi bila sredstva enako dostopna vsem članom, z njimi pa bi dosegali svoje cilje. Če bi vsaka družba delovala tako kot deluje v teoriji, potem bi se vsi rodili v družbo, prejeli dobro izobrazbo in službo in postopno dosegli družbeni položaj dobrega življenja. Pri tem se je pomembno vprašati, ali imajo vsi enake možnosti za dobro izobrazbo, službo. Odgovor je ne. Sredstva so v družbi neenakomerno porazdeljena, res pa je, da naj bi s sredstvi, ki so mu na voljo, storil največ, kar lahko, vendar pa tega ne stori vsak (<http://www.crimetheory.com/Merton.htm>).

Teoretiki teorije etiketiranja so mnenja, da ima označevanje in sprejemanje storilcev kot kriminalcev negativne posledice, ki samo povečuje in pogloblja kriminalno vedenje. Lemert razlikuje med primarno (posameznik samega sebe ne vidi kot devianta) in sekundarno deviantnostjo (posameznik sprejme status devianta in tako tudi živi). Primarna deviantnost nastopi zaradi različnih razlogov, bioloških, socioloških in/ali psiholoških. Sekundarna deviantnost pa nastopi kot sredstvo obrambe/napada ali kot prilagoditev problemom, ki jih povzroči reakcija okolja na primarno deviantnost (http://www.llcc.cc.il.us/labeling_theories_in_criminology.htm).

Ko družba označi posameznika za kriminalca, postane to posameznikova glavna vloga, ostale njegove vloge (partnerja, starša, delavca) postanejo drugotnega pomena. Svojo samopodobo posameznik spremeni, ko izgubi popoln stik s konformnostjo, kajti zaradi prevladujoče samopodobe devianta se od njega pričakuje, da se tako tudi vede. Sčasoma ti posamezniki izgubijo stik s svojimi konformnimi prijatelji in se začnejo družiti s podobno označenimi devianti (http://www.llcc.cc.il.us/labeling_theories_in_criminology.htm).

6.1.2 PSIHOLOŠKE TEORIJE

Psihološke teorije pa odločujoče značilnosti deviantnosti vidijo v notranjih, osebnostnih dejavnikih. Prednost dajejo psihičnim lastnostim posameznika, družbene vplive pa zanemarjajo ali pa jim pripisujejo drugotni pomen.

Pomembna teorija pri razlagi kriminogenosti je teorija psihoanalize, katere utemeljitelj je Sigmund Freud. Prav njegova razlaga strukture osebnosti, njene dinamike in razvoja naj bi pripomogla k boljšemu razumevanju kriminalitete. Strukturo osebnosti je razdelil na tri dele: Id (ono), Ego (jaz) in Superego (nadjaz). Iz tega izhaja osnovna predpostavka psihoanalize, ki trdi, da v vsakem posamezniku obstajajo prirojeni instinkti (Id) s kriminalnimi tendencami. Vendar pa se te tendence manifestirajo samo pri določenih posameznikih in razlika v obnašanju je pogojena z razvitostjo Ega in Superega. Razvitost teh dveh aspektov osebnosti pa je odvisna od tega, kako se instinkti v zgodnjih letih otrokovega življenja prilagajajo, modificirajo in potiskajo skladno z zahtevami okolja, pri čemer ima prevladujoč vpliv identifikacija s starši. Tako velja, da bolj ko sta Ego, kot zavestna osebnost, in Superego, kot socializirana osebnost, razvita, manjša je nevarnost za izvrševanje kazenskih in drugih prestopniških obnašanj (Eršte,

1997: 12). Freud je verjel, da karkoli ljudje naredijo, to storijo z razlogom. Ti razlogi posamezniku niso vedno očitni, kajti ostajajo znotraj posameznikove podzavesti. Iz tega lahko sklepamo, da posameznik nikoli ničesar ne stori pomotoma ali po nesreči, pač pa so vsi ti dogodki namenska dejanja (Ainsworth, 2000: 85).

Maslowa teorija hierarhije potreb, ki pa eksperimentalno ni povsem potrjena. Težavna je zlasti predpostavka, da se višje potrebe pojavijo le takrat, ko so zadovoljene nižje potrebe. V realnosti ljudje večkrat težimo k zadovoljitvi višjih potreb, četudi nižje še niso zadovoljene. Med nižje potrebe ali potrebe pomanjkanja spadajo fiziološke potrebe (potrebe po hrani, vodi, kisiku, spanju). Nad njimi so potrebe po varnosti (težimo k temu, da se počutimo varne). Sledijo socialne potrebe (potreba po prijateljih, po biti ljubljen, pripadati komu, biti spoštovan). Hierarhija višjih potreb ali potreb rasti se začne s potrebo po ugledu (potreba po spoštovanju, priznavanju drugih, potreba po dosežkih). Na vrhu so potrebe samoaktualizacije (potreba po samoizpolnitvi, osmislitvi sebe) (Areh, 2003: 145). Vrha piramide naj ne bi dosegel še nihče. Vsi težimo k njemu, nekateri celo pridejo zelo blizu, vendar pa nihče v celoti ne usvoji, kdo smo, zakaj živimo, biti najboljša oseba (<http://allpsych.com/psychology101/motivation.html>).

Nenazadnje pa je mogoče človeško ravnanje razložiti na enak način kot vedenje narave. Narava nima zavesti, njeno vedenje pa sestoji iz odzivov na zunanje dražljaje (drevesa se zazibajo, ko zapiha veter). Za človeka pa je potrebno predpostaviti, da je trpno bitje, ki deluje le, če ga k temu prisili zunanji vzrok, npr. ekonomski pritiski (Kanduč, 1995: 7).

6.2 DEJAVNIKI KRIMINALITETE

Ali se zločinci rodijo kot taki ali se njihov življenjski stil oblikuje z njihovo vzgojo, okoljem ali ekonomskim stanjem? Ali ljudi ženejo v zločin okoliščine ali jim preprosto primanjkuje vesti in sočutja (<http://www.apu.ac.uk/law/crimwhat.htm>)? Prav sočutje pa ima v polju pravnih in moralnih pojavov najpomembnejšo vlogo. Sočutje namreč pomeni človekovo zmožnost, da sočustvuje z bolečino drugega, da tujo bolečino občuti kot svojo lastno. Kdor je napolnjen s sočutjem, ne bo nikogar oškodoval, nikomur ne bo zadal bolečine, vsakomur bo oprostil, vsakomur bo pomagal, kolikor le more, to pa pomeni tudi, da ne bi izvrševal kaznivih dejanj (Kanduč, 1998: 19).

Kriminaliteta je mnogorazsežnostni pojav, ki ga ni mogoče razlagati le z enim ali nekaj vzroki. Najpomembnejši dejavniki kriminalitete so tisti, ki se nanašajo na okolje (družinsko okolje, urbanizacija, industrializacija), poleg tega pa še dejavniki, ki so pogojeni z osebnostnimi lastnosti posameznika: egocentričnost, emocionalna labilnost, zavračanje avtoritete (Poplas, 1990: 17).

6.2.1 Vpliv družine na kriminogenost

Družina je okolje, iz katerega izhaja vsak izmed nas. V družini dobi otrok prvo občutje lastne vrednosti in zaupanje v ljudi in svet okoli sebe. Spodbude in zgledi njemu najbližjih oseb zasnujejo njegov vrednostni sistem, način izražanja samega sebe, sposobnost za reševanje in premagovanje težav in obremenitev, odnos do avtoritete. "V družini, kjer se resnično počuti ljubljen, se bo otrok normalno razvijal. Ob pomanjkanju ljubezni pa se bo otrok vedel asocialno" (Chapman, 1998: 21). V družini se dejansko oblikuje vedenje, ki je za posameznika značilno skozi vse njegovo življenje (Pušnik, 1996: 12). Vsak se namreč rodi kot a(anti)socialno – neprilagojeno, egoistično, agresivno, grabežljivo in impulzivno – bitje, ki ga je treba ustrezno obdelati, to pa je ključna vloga vzgoje v družini. V kolikor pa vzgoja in socializacija spodletita, se poveča verjetnost, da bo posameznik svojo kriminalno nagnjenost izkazal v kaznivih dejanjih (Kanduč, 2003: 254). Velja pa, "če družini spodleti in otroka ne spravi v red, potem je bolj malo verjetno, da se bo to pozneje posrečilo drugim aparatom družbenega nadzorstva" (Kanduč, 2003: 255).

Musek (1982: 128) pravi, da družinski odnosi kot celota vplivajo na osebnostni razvoj. Najugodnejši pa so čim bolj tesni, harmonični in nekonfliktni čustveni stiki in odnosi v zgodnjem življenjskem obdobju. Takšni stiki pa so praviloma prizadeti ob neurejenih družinskih razmerah, pri institucionalni domski vzgoji in vzgoji v tujem okolju. Oškodovana čustvena atmosfera se kaže med drugim tudi v relativno pogostejšem nastajanju in pojavljanju različnih vrst osebnostne, zlasti čustvene in socialne motenosti (Musek, 1982: 129).

Jasno je tudi, da socialnopatološko vedenje družinskih članov slabi kakovost medčloveških odnosov znotraj družine. Starši, ki pretirano uživajo alkohol, ki se nagibajo k potepuštvu in brezdelju ali ki povrh tega še kršijo zakon., niso le slab vzor svojim otrokom, temveč tudi rušijo medsebojno povezanost in kvarijo vzdušje v svoji družini. Vsaka od naštetih oblik vedenjske motnje nujno kvari tudi razmerja med

družinskimi člani in tudi so to lahko resni kriminogeni dejavniki (Cajner Mraović, 1997: 301).

Včasih je veljalo, da v družinah, ki so polne ljubezni, topline in medsebojnega spoštovanja ne prihaja do kriminala. Danes temu ni več tako, saj so otroci zaradi prezaposlenosti staršev vse prevečkrat prepuščeni sami sebi, se dolgočasijo in prosti čas preživijo nekontrolirano na ulici ali pred televizijo (Poplas, 1990: 23). Prav televizija in dolgotrajna izpostavljenost nasilju, ki ga prikazuje, pomembno vpliva na agresivno vedenje, kriminal in nasilje v družbi. Prizadeta je večina mladih in tudi starejših, ne glede na spol, stopnjo inteligence, raso, družbeni sloj in ekonomski status (Žagar, 1997: 14). Z opazovanjem televizijskih junakov, ki se vedejo nasilno, jih ljudje posnemajo v svojem vsakdanjem življenju. Lahko pa zaradi številnega nasilja na televiziji (v filmih, risankah, oddajah...) nekateri nasilje sprejmejo kot nekaj popolnoma vsakdanjega. Podoben učinek naj bi imela tudi nekatera glasba (glasba Marilyn Masona naj bi povzročila dijakov pokol v srednji šoli) (Ainsworth, 2000: 79).

Starši popolnoma nič ne grešijo, če imajo svoje otroke radi, jim izkazujejo svojo ljubezen in jih naučijo, da znajo ljubezen tudi vračati. Taki, ljubljeni otroci, zrastejo praviloma v odporne in samozavestne ljudi, pripravljene, da se razumno spopadejo s težavami.

6.2.2 Vpliv šole

Šola vpliva na kriminogenost v smislu neuspešnosti in težav pri vključevanju v proces izobraževanja. Za zadovoljivo šolanje so potrebne določene lastnosti: primarne intelektualne sposobnosti, socialno prilagajanje, pripravljenost za sodelovanje v šolskem procesu, zmožnost odpovedovanja drugačnim željam. Prestopniki pa običajno teh lastnosti nimajo, zato jim izobraževanje ne pomeni veliko in ga pogosto sprejemajo pod prisilo ter imajo vedno večji odpor do šole. Od šole se odtujijo in poskušajo svoje nezadovoljene potrebe nadomestiti z vključitvijo v neformalne skupine izven šole. Nedokončano šolanje pripelje do slabše možnosti za zaposlitev, ta pa do velikih frustracij posameznika in nenazadnje celo do kriminala (Šelih, 2000: 104).

6.2.3 Vpliv družbenega okolja

Današnja družba je vse bolj potrošniško usmerjena. Številni oglasi nas lahko popolnoma zavedejo in že se znajdemo v nakupovalni mrzlici. Imeti več, bolje. Stavek velja za veliko večino populacije. "S trošenjem skuša posameznik kompezirati notranjo

praznino, pasivnost, osamljenost in zaskrbljenost oziroma naj bi dal nek smisel svojemu življenju v odraslem svetu resnobnega dela" (Kanduč, 2002: 39). Težava pa nastopi, ko določene stvari ne moremo imeti, ker si je pač ne moremo privoščiti. Reagiramo lahko tako, da se z neimetjem stvari pač sprijaznimo, ali pa se tu lahko začne pot kaznivega dejanja. "Denar, ki kupuje vznemirljiva doživetja, ne smrdi in ima enak učinek ne glede na to, ali ga je posameznik pridobil zakonito, polzakonito, nezakonito ali s kaznivim dejanjem" (Kanduč, 2003: 148).

Na tem mestu so ogroženi predvsem tisti člani družbe s slabimi gmotnimi razmerami ter kulturno in ekonomsko prikrajšanostjo. V družbenem okolju se posameznik zato počuti odrinjenega, prestopi meje in se usmeri v kriminalno dejavnost, ki mu lahko omogoči doseči določen standard življenja.

6.2.4 Vpliv osebnostnih značilnosti

Osebnostne značilnosti posameznika, ki lahko vplivajo na kriminaliteto so nizka inteligenca, emocionalna labilnost (predvsem duševne stiske), frustracije v rani mladosti, nizek nivo občutka odgovornosti, neobičajne življenjske vrednote, telesne pomanjkljivosti in mentalne bolezni, negativen odnos do avtoritete, agresivnost (Poplas, 1990: 31).

Nizka stopnja inteligentnosti je povezana s šolskim neuspehom, znano pa je, da so tisti z nižjo stopnjo inteligence pogosteje storilci kaznivih dejanj.

Značajske lastnosti se oblikujejo pod vplivom družbenih norm in vzgoje. Čeprav imajo nekatere značajske lastnosti (discipliniranost, samokontrola, vestnost, zaupanje vase, sodelovanje) pozitiven predznak, pa lahko neustrezno vzgojno ukrepanje pripelje do tega, da se vse te značajske poteze pojavljajo tako v preveliki kot tudi premajhni meri (Oven, 1995:45).

6.2.5 Vpliv droge

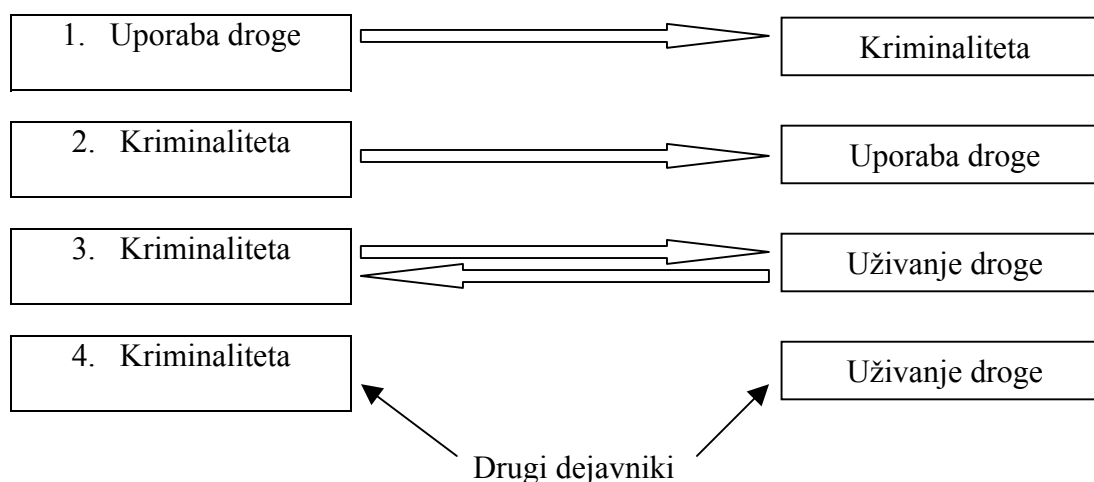
Droga sama na sebi ne predstavlja velikega problema. Problem nastopi, ko se jo začne zlorabljati in uporabljati v nedovoljenih primerih. Velik problem predstavljajo odvisniki, zdi se da je teh vedno več ali pa smo na tem področju postali bolj osveščeni. Mnenja se glede zasvojenecv delijo. Nekateri bi jim radi pomagali, drugi se obračajo stran in bi jih najraje zbrisali z obličja zemlje. Uživanje drog se običajno začne kot radovednost, vsak pa jih začne uživati po lastni presoji. Sčasoma pa zaradi radovednosti pride do rednega uživanja, kar pa zahteva določena finančna sredstva. Če teh ni, so

odvisniki prisiljeni v kazniva dejanja z razlogom, da pridejo do svoje potrebne dnevne doze.

Kriminal, povezan z drogami, lahko zamaje družbo v njenih temeljih. Znano je, da ima družba z veliko kriminala, povezanega z drogami, praviloma tudi več drugega kriminala, kar pa negativno vpliva na civilno družbo. Večina, z drogami povezanega kriminala, je sicer premoženjskega in nenasilnega, vendar pa ob tem ni mogoče prezreti obsežnosti negativnih učinkov na skupnost, ki jih povzročijo droge, kriminal in nasilje (http://www.uradzdroge.gov.si/javnost_objave.php).

Droge in kriminaliteta so v tesni zvezi, obstaja celo domneva, da uživanje drog vodi v kriminaliteto. Zvezo med drogami in kriminaliteto so proučevali na številne načine, White pa navaja modele za povezanost uživanja drog s kriminaliteto. Po prvem modelu naj bi uživanje drog neposredno vplivalo na kriminaliteto. Drugi model predvideva, da prestopniško vedenje pripelje do uporabe drog, po tretjem modelu pa naj bi se obe dejavnosti medsebojno pogojevali. Zadnji model predvideva, da naj bi bili kriminaliteta in uživanje drog povezani preko drugih, običajno skritih dejavnikov (Meško, Umek, 2001: 172). Omenjeni modeli so prikazani na sliki 6.2.

Slika 6.2: Modeli povezanosti kriminalitete in drog



Vir: Meško, Umek, 2001: 172

Policijske statistike prikazujejo, da tako kot drugod po Evropi tudi v Sloveniji velja soodvisnost problematike prepovedanih drog s kriminaliteto oziroma varnostnimi razmerami na drugih področjih. Uporabniki prepovedanih drog izvršujejo predvsem premoženjska kazniva dejanja. To potrjujejo tudi raziskave, kajti več kot 50% vseh premoženjskih kaznivih dejanj v R Sloveniji izvršijo uporabniki prepovedanih drog (http://www.policija.si/si/szj/szj_prikaz_det.php). Zasvojenci s prepovedanimi drogami izvršujejo predvsem tatvine. Protipravno pridobljene predmete pa le-ti takoj preprodajo po nizkih cenah ali zamenjujejo za odmerke droge (www.policija.si/si/index.html).

Na oblikovanje posameznikove osebnosti vpliva več dejavnikov. Vsekakor ima vpliv dedna zasnova, poleg nje pa vpliva tudi družba ter okolje. Kateri dejavnik k oblikovanju posameznika prispeva več, pa se od posameznika do posameznika razlikuje. Svojo drugo hipotezo lahko delno potrdim, kajti ni samo družba tista, ki posameznika potisne k izvrševanju kaznivih dejanj, pač pa je v prvi vrsti za to kriv posameznik sam.

7. KAZENSKESANKCIJE

Od prvih začetkov človeške skupnosti, ves čas razvoja družbe pa vse do danes so zoper storilce kaznivih dejanj uporabljali sankcije prisilne vsebine, ki so se najprej kazale kot kazen in se kasneje preoblikovale v širši pojem kazenskih sankcij. Kazni so uporabljali v vseh razvojnih oblikah družbe in vseh družbenih ureditvah. Bile so in so še danes sredstvo za zagotavljanje obstoja določene družbe, za varstvo njenih temeljnih vrednot in v skrajni posledici pomenijo zadnje sredstvo za zagotavljanje družbenega, ekonomskega, političnega in pravnega sistema. Čeprav je kazen v zgodovini in tudi danes služila varstvu določenega ekonomskega pravnega sistema, mora hkrati služiti širšim interesom družbe in varovati tiste pravne dobrine, ki jih priznava vsa družba. Brez te dimenzije bi kazen izgubila svoje opravičilo in legitimnost (Bavcon, Šelih, 1999: 293).

Kazenske sankcije naj bi dosegale namene posebne in splošne prevencije, retribucije, zastraševanja storilca in drugih, varstva družbe in rehabilitacije obsojencev. Najstarejši namen kaznovanja je retribucija (povračilnost, trpljenje, maščevanje). Retribucija odraža vrednost kršene vrednote, saj mora biti kazen sorazmerna teži kaznivega dejanja. Storilec zasluži kazen, ne glede na pričakovano korist od kazni, saj je kazen sama sebi namen. Povračilni namen kazni se doseže z dolgo zaporno kaznijo ne glede na učinek zastraševanja, onesposobitve in rehabilitacije. Z onesposobitvijo (izolacijo, nevtralizacijo) obsojenca se doseže začasno varstvo družbe pred kriminaliteto z zaporno kaznijo, s čimer se mu prepreči možnost izvrševanja kaznivih dejanj. Ko so nevarni prestopniki zaprti za dobro zastraženimi vrati zaporov, se ljudje počutijo bolj varni. Onesposobitveno vlogo zapori sorazmerno dobro opravljajo, saj le redki obsojenci zbežijo (Brinc, 2000: 557). Kljub številnim sredstvom, namenjenim varovanju zaporskih ustanov, pa skoraj ni zapora, ki bi bil imun na pobege.

Učinek kaznovanja zavisi od neizbežnosti kazni, od hitrosti in strogosti kaznovanja, dostopnosti drugačnega vedenja in razumljivosti sporočila s kaznijo. Po današnjih spoznanjih bolj kot strogost kazni zastrašuje zanesljivost kaznovanja, zato država lahko najbolj zniža kriminaliteto s povečano verjetnostjo prijetja, kar pa je odvisno prevsem od sposobnosti policije.

Učinkovitost policije se sicer lahko poveča, vendar pa ima tudi to svoje naravne omejitve:

- a) povečanje števila policistov ne vodi nujno v zmanjšanje kaznivih dejanj ali povečanje raziskanih primerov;
- b) intenzivnejši policijski nadzor na določenih območjih ne vodi nujno v zmanjšanje kriminalitete, ampak prej k premestitvi kriminalitete na območja, kjer je policija manj navzoča;
- c) četudi se zmanjša čas od poziva policiji do njenega odziva, se s tem ne poveča verjetnost prijetja storilca;
- d) policija razišče sama le manjše število primerov, večino primerov reši s sodelovanjem prizadetih oseb in laične javnosti;
- e) razlike v načinih policijskega patroljiranja ne vplivajo na obseg kriminalitete (Kanduč, 1999: 54).

Upoštevati pa je treba, da zastraševanje lahko prepreči le priložnostno (motivacijsko) kriminaliteto, ne pa najtežjih impulzivnih dejanj. Strah pred zaporno kaznijo ne more zastrašiti tistih, ki jim ni mogoče izreči te kazni (mladoletniki, storilci lažjih kaznivih dejanj, duševno bolni), in tistih, ki jim je odkritje in kaznovanje poklicno tveganje v kriminalni karieri (Brinc, 2000: 558).

Poleg povračila, onespobitve in zastraševanja kot namena kazni se je uveljavila tudi rehabilitacija s prisilno (pre)vzgojo obsojencev. Z uvedbo rehabilitacije so ljudje verjeli, da bodo obsojenci po prestani kazni postali dobri državljani, vendar pa temu ni bilo tako. Rehabilitacijski model temelji na domnevi, da je kriminaliteta povzročena z dejavniki, ki jih je mogoče spoznati in odpraviti s tretmanom, da so na razpolago sredstva, metode in postopki za spreminjanje obsojenčeve osebnosti in okolja ter da obstaja znanje, kako izmeriti uspeh tretmana. Namen rehabilitacije je lahko samo sprememba tistih lastnosti obsojenca, ki so povezane s storjenim kaznivim dejanjem in le ob pogoju, da obstaja velika verjetnost, da bo po prestani kazni ponavljal enaka kazniva dejanja. V primerjavi z ostalimi je rehabilitacijska usmeritev nekoliko dražja kot čista kaznovalna ali nadzorstvena, njena prednost je dobiček v manjši psihološki, intelektualni, emocionalni in socialni oškodovanosti obsojencev, saj jih po prestani kazni čakajo življenjske socialne vloge družinskih članov, zakoncev, staršev, delavcev in državljanov (Brinc, 2000: 560).

7.1 TEMELJNA FUNKCIJA KAZNI

Temeljna funkcija vsake kazni: kazen je bila in ostaja poglavitno in najpogostejše sredstvo družbenega reagiranja na kazniva dejanja. Temeljne značilnosti, ki jih mora vsaka kazen imeti, da izvršuje temeljno funkcijo, pa so:

- a) po vsebini je kazen izraz negativnega moralno-etičnega vrednotenja kaznivega dejanja in storilca;
- b) na ljudi naj bi vplivala tako, da bi ti spoznali, kaj je v družbi prepovedano in kaj dovoljeno;
- c) kot grožnja, ki je predvidena za posamezne kršitelje, naj deluje zastraševalno na ostale ljudi;
- d) kljub humanizaciji kazni, le-ta še vedno pomeni nasilen poseg v pravice posameznika (Bavcon, Šelih, 1999: 294).

Kazenskopravni sistemi poznajo več vrst kazni, razlikujejo pa jih glede na to, katera vrednota je z njimi prizadeta. Te vrednote so življenje, svoboda oziroma prostost, premoženje, čast ... Vsaka kazen pa mora izpolnjevati določene zahteve:

- a) kazen mora biti osebna – prizadeti sme le storilca kaznivega dejanja, ne pa tudi njegovega okolja (družine);
- b) kazen mora biti humana – po svoji vsebini ne sme biti taka, da povzroča trpljenje, ali da pomeni mučenje obsojenca;
- c) kazen kot oblika družbene graje mora biti v sorazmerju s stopnjo in obliko storilčeve krivde in mora s tem zadostiti občutku pravičnosti;
- d) kazen mora biti sorazmerna teži storjenega kaznivega dejanja, pri čemer pa ni nujno, da bosta dva storilca za podobni kaznivi dejanji enako kaznovana;
- e) kazen mora biti popravljiva – biti mora takšna, da je mogoče odpraviti njen učinek in njene posledice, če se izkaže, da je bila izrečena neupravičeno kot posledica sodnih zmot (Bavcon, Šelih, 1999: 309).

Zakaj sploh poznamo kazni? Na vsak način zato, da obvarujemo človeško družbo pred škodljivci. Večno vprašanje v vsaki družbi pa je, kolikšna je tista mera kazni, ki je potrebna oziroma v določeni družbi sprejemljiva. O vlogi ter višini potrebne oziroma sprejemljive kazni v družbi je potrebno upoštevati naslednje:

- a) vsi ukrepi za boj proti kriminaliteti morajo biti skladni s temeljnimi načeli demokratičnih držav ter tako podvrženi vladavini prava in podrejeni primarnemu merilu, ki ga predstavlja spoštovanje človekovih pravic;

- b) ne glede nato, kako težak je položaj kakšne države glede kriminalitete, niso sprejemljivi ukrepi za njeno zatiranje, ki ne upoštevajo demokratičnih vrednot, človekovih pravic in vladavine prava;
- c) nobena država ni varna pred kriminaliteto, zato poglavitni cilj kriminalne politike ne more biti njeno izkoreninjenje, temveč obdržati jo v obvladljivih mejah (Tratar, 2001: 200).

Nekaj besed pa bi posvetila tudi kazenskemu pregonu, pri katerem je pomembno, da je hiter in učinkovit. Vendar pa ne pomeni, da je hitrost kazenskega postopka pogoj za njegovo učinkovitost, oziroma obratno, učinkovitost kazenskega postopka še ne pomeni, da mora biti tudi hiter. Najbolj sprejemljiva rešitev je ta, da sta kazenski pregon in sojenje čim hitrejša in tem bolj učinkovita. Učinkovitost pa ni samo v interesu države in oškodovanca, pač pa tudi drugih državljanov, saj z odstranitvijo obsojenega iz določenega okolja ta ni več nevaren (Kotnik, 2002: 295).

Tudi Beccaria (2002: 88) pravi, da je "kazen tem koristnejša, kolikor naglejša je, kajti kolikor manjša je časovna razdalja med kaznijo in kaznivim dejanjem, toliko močnejša in trajnejša je pri človeku povezava zločina in kazni, tako da na eno gleda kot vzrok, na drugo pa kot nujno potrebno posledico".

7.2 SKUPINE KAZENSKIH SANKCIJ V KAZENSKEM ZAKONIKU RS

Kazenski zakonik RS razvršča kazenske sankcije v štiri skupine:

- a) kazni,
- b) opozorilne sankcije,
- c) varnostni ukrepi,
- d) vzgojni ukrepi.

Kazni se uporabljajo za polnoletne, kazensko odgovorne storilce kaznivih dejanj. Opraviti naj bi imeli z duševno zdravim človekom, ki je povzročil prepovedano posledico. Če storilčeva prištevnost ni sporna in če je ugotovljena njegova krivda, to pomeni, da se je zavedal, da ravna v nasprotju s svojimi družbenimi in pravnimi obveznostmi. Posledica njegovega ravnanja je, da je odgovoren in ker je odgovoren, se mu izreka graja v obliki kazni (Bavcon, Šelih, 1999: 299).

Nekateri zagovarjajo kazen kot maščevanje, drugi kot varovanje družbe pred nevarnostjo, tretji kot zastraševanje in četrti kot prevzgajanje (Mager, 2003: 26).

Opozorilne sankcije oziroma pogojno obsodbo sme sodišče izreči namesto kazni. Ta ne bo izrečena, če storilec kaznivega dejanja ne bo v času, ki ga sodišče določi, storil ponovnega kaznivega dejanja (50. člen Kazenskega zakonika RS).

Varnostni ukrepi temeljijo na spoznanju, da so pri nekaterih storilcih kaznivih dejanj podana določena stanja in okoliščine, zaradi katerih obstaja nevarnost ponovitve kaznivega dejanja. Njihovo trajanje in oblika praviloma nista odvisna od teže kaznivega dejanja, ki ga je storilec storil, temveč od vrste in stopnje njegove nevarnosti. Varnostne ukrepe je mogoče izreči poleg kazni ali namesto nje, ponavadi pa so lahko povezani z odvzemom prostosti (Bavcon, Šelih, 1999: 300).

Vzgojni ukrepi pa so namenjeni mladoletnikom, ki so storili kaznivo dejanje v starosti od 14. do 18. leta, izjemoma do 21. leta starosti. Izhodišče vzgojnih ukrepov je spoznanje, da imamo v tej starosti opraviti še z nezrelimi, še ne povsem razvitimi osebnostmi. Te osebnosti so še v razvoju in zato dovolj dovzetne, da jih je mogoče prevzgojiti, zato se zanje uporabljajo ukrepi, katerih glavna vsebina je pomoč, varstvo in nadzor (Bavcon, Šelih, 1999: 300).

7.3 VRSTE KAZNI SLOVENSKEGA KAZENSKEGA PRAVA

Slovensko kazensko pravo pozna štiri vrste kazni:

- a) zapor,
- b) denarna kazen,
- c) prepoved vožnje motornega vozila,
- d) izgon tujca iz države (34. člen Kazenskega zakonika RS).

7.3.1 Smrtna kazen

Slovenski pravni sistem smrtne kazni sicer ne pozna, vendar bi zaradi pomena le- te predstavila nekaj podatkov o njej.

Smrtna kazen posega v najpomembnejšo človekovo dobrino, v njegovo življenje, in pomeni najhujšo kazen. Vprašanje smrtne kazni je že od nekdanj predmet številnih razprav, pri katerem pa so se posamezniki opredeljevali za smrtno kazen ali proti njej (Bavcon, Šelih, 1999: 312).

Zagovorniki smrtne kazni menijo, da ima družba pravico braniti se pred posameznikom, ki je kršil najpomembnejše družbene in pravne dobrine. Smrtna kazen naj bi bila po njihovem mnenju pravična, kajti pomeni učinkovito varstvo družbe pred najbolj nevarnimi kaznivimi dejanji in najbolj nevarnimi storilci. Poleg tega menijo tudi, da predstavlja smrtna kazen najvišji izraz humanosti kake države, češ da vzpostavlja pravičnost v družbi, daje zadoščenje žrtvam in njihovim svojcem ter skrbi za ravnotežje med zločinom in kaznijo (Bavcon, Šelih, 1999: 312).

Nasprotniki smrtne kazni pa si prizadevajo za njeno odpravo in menijo, da nihče – niti država – nima pravice vzeti drugemu življenja in da je zaradi tega temeljnega načela smrtna kazen nedopustna. Beccaria (2002: 102) pravi, da je smrtna kazen škodljiva, ker daje ljudem zgled krutosti; nesmiselno je, da zakoni, ki so izraz javne volje in ki prepovedujejo in kaznujejo umor, tudi sami zagrešijo enako in ukazujejo javno usmrtitev, da bi državljane odvrgle od kaznivih dejanj. Neupravičena naj bi bila zato, ker je nepopravljiva in njenega učinka ni mogoče odpraviti, četudi se kasneje pokaže, da bi to bilo upravičeno. Smrtna kazen naj bi bila po njihovem mnenju nepravilna, kajti država s pravnim redom ne more zagotoviti absolutne pravičnosti, saj služi predvsem ohranitvi obstoječih družbenih odnosov, ki veljajo za nepravilne. Prepričani so tudi, da je neučinkovita, ker je njen učinek zanemarljiv ali pa ga sploh ni. In nenazadnje, smrtna kazen naj bi bila nehumana in v nasprotju z doseženo stopnjo človeške civilizacije in kulture v današnjem času (Bavcon, Šelih, 1999: 312).

V svetu danes obstajajo države, ki so, najpogosteje z zakonsko odločbo, odpravile smrtno kazen za vsa kazniva dejanja, ne glede na to, kdaj in v kakšnih okoliščinah so bila storjena. Nekatere države pa so smrtno kazen odpravile za t.i. navadno kriminaliteto (uboj, umor), ohranile pa so jo za določene politične delikte (izdaja, vohunstvo) in/ali za vojna kazniva dejanja, storjena v času vojne. Obstajajo pa tudi države, v katerih je smrtna kazen dopuščena z ustavo in predvidena z zakonom, vendar je sodišča nikoli ne izrekajo ali pa jo izrečejo, vendar so obsojenci brez izjeme pomiloščeni. Dejansko pa obstajajo tudi države, v katerih je smrtna kazen dopuščena z ustavo in predvidena z zakonom in jo sodišča izrekajo, izvršilni organi pa izvršujejo (Janković, 1989: 100). Za Slovenijo velja, da so zadnjo smrtno kazen izvršili leta 1957, danes pa 17. člen Ustave RS določa nedotakljivost življenja in prepoved smrtne kazni.

Meni se zdi nemoralno ubiti storilca še tako krutega kaznivega dejanja, kajti vsak človek si zasluži živeti, ne glede na njegove slabosti. O življenju in smrti nekaterih obsojencev tako odločajo državni organi (sodišča), ki pa s smrtno obsodbo nekoga

pravzaprav zagrešijo načrtni umor. V družbi velja, da so posamezniki poroki svojih vrednot, država pa družbenih vrednot, z ubijanjem obsojencev pa priznava ubijanje kot upravičeno ravnanje. Trdim, da ima vsak človek pravico do življenja, in prav nihče, niti država niti kdo drug, mu ne more odvzeti življenja, pa naj bo to s smrtno kaznijo ali na kak drug način.

7.3.2 Kazen zapora

Kazen zapora sodi med prostostne kazni. Kljub vedno večji humanosti današnjih zaporov pa prostostna kazen ne predstavlja le odvzema prostosti, ampak predstavlja tudi ločitev od družine, prijateljev, pomeni izgubo delovnega mesta, in s tem denarnih sredstev, popolno upravljanje z delovnim časom, za mnoge predstavlja tudi seksualno stisko, pri čemer pa nekateri postanejo v zaporu poleg splošnega nasilja tudi žrtve spolnega nasilja (Tratar, 2001: 204).

Zapor od vseh kazni najgloblje posega v človekovo pravico do svobode. Po Kazenskem zakoniku se ustavna pravica osebnosti in svobode gibanja sme odvzeti ali omejiti samo toliko, kolikor je nujno, da se izvrši posamezna kazenska sankcija. 4. člen Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij pa pravi, da se pravic ne sme odvzeti ali omejiti vsem obsojencem enako, temveč selektivno, upoštevajoč vrsto in višino izrečene kazenske sankcije oziroma kazni zapora, stopnjo nevarnosti izmikanja izvršitve kazni, zagotavljanje varnosti ter reda in discipline v penalni instituciji in nenazadnje tudi zagotovitev javne koristi ter varnosti ljudi in premoženja v državi.

Zapor predstavlja posebno družbeno skupnost. Objektivno se tu na enem mestu znajdejo po svoji krivdi in proti svoji volji osebe različnih osebnostnih opredelitev, socializacije, starosti in kulturne sredine. Osnovnemu konfliktu med zaprto osebo in državo, ki jo predstavljajo poleg policije in sodišč tudi zaposleni v zaporih, se pridruži še množica konfliktov med zaporniki samimi (Petah, 2000: 579).

Temeljna naloga vsake zaporske uprave je organizacija kar se da primerne bivanja oseb na relativno majhnem prostoru, tako da so ne samo izpolnjeni vsi zakonski pogoji, vključno s spoštovanjem človekovih pravic, ampak tudi tako, da je ta skupina relativno zadovoljna (Petah, 2000: 580).

Dr. Vito Flaker meni, da zapor sicer zavaruje družbo pred nekaterimi nevarnimi posamezniki, toda velik del kriminala je strukturne narave: pojavljal se bo zaradi značilnosti delovanja družbe, medtem ko so posamezniki le orodje za ta dejanja. Primer

tega, če zapremo preprodajalca drog, bo na njegovo mesto prišel nekdo drug (Mager, 2003: 26).

Zapor sicer zastrašuje ljudi, vendar bolj tiste, ki že tako ne delajo kaznivih dejanj. Rekli bi lahko celo, da zapori spodbujajo kriminal, saj so to prostori za socializacijo posameznikov v vloge kriminalcev in prestopnikov, v prevzgojnem smislu pa delujejo kvečjemu v nasprotno smer, kar se kaže predvsem s povratništvom (Mager, 2003: 26).

Z dejstvom, da nekdo del svojega življenja prebije v zaporu, se verjetno sooča vse življenje, na eni strani s težo lastnega bremena, na drugi s stigmo zapora. Biti v zaporu pomeni biti predmet discipliniranja, urjenja, opazovanja in nadzorovanja. Zapor kot podobne totalne ustanove, je panoptikon¹, naprava za totalno opazovanje, nadzorovanje in podrejanje ljudi. Kazen je v učinku najmanj dvojna: prikrajšanje in podrejanje (Mager, 2003: 27).

In nenazadnje lahko, podobno kot za vsako stvar, rečem, da ima tudi zapor svoje prednosti in slabosti.

Prednosti zapora naj bi bile sledeče:

- a) zapor je učinkovito sredstvo za onemogočanje, tj. za izključitev storilca iz družbe, in sicer na način, ki ne terja mnogo sodelovanja obsojenca;
- b) da se ga uporabiti za sankcioniranje storilcev, ki so se izkazali za preveč problematične, da bi jih lahko obravnavali v drugih, manj represivnih institucijah;
- c) odvzem prostosti² je kazen, ki zadaja psihično trpljenje, to pa je zaslužno, upravičeno in nujno;
- d) sodobne države imajo že zgrajeno razvejano infrastrukturo za kaznovanje, ki temelji na odvzemu prostosti (Kanduč, 2003: 52).

¹ Panoptikon je Benthamova arhitekturna figura. Njegovo načelo: na obodu je poslopje v obliki prstana, v središču pa stolp; na njem so velika okna, ki gledajo na notranjo stran prstana; obodno poslopje je razdeljeno na celice, sleherna izmed njih sega skozi vso širino stavbe; sleherna ima dve okni, eno proti notranjosti, ki se ujema z okni na stolpu, drugo pa proti zunanosti, ki omogoča, da svetloba presvetljuje celico od enega konca do drugega. Torej je dovolj, če postavimo nadzornika v središčni stolp, v sleherno celico pa zapremo norca, bolnika, obsojenca, delavca. Glavni učinek Panoptikona: pri zaporniku povzroči zavestno in nenehno stanje vidnosti, ki zagotavlja samodejno delovanje oblasti. Doseže, da so učinki nadzora stalni; povzroči, da popolnost oblasti teži k temu, da postane njeno dejansko izvrševanje odveč (Foucault, 1984: 199, 200).

² Odvzem prostosti naj bi deloval uničujoče na človeški razum. Samica v zaporu zato predstavlja najbolj okrutno obliko kaznovanja.

Slabosti zapora pa so naslednje:

- a) celo v najboljših zaporih prihaja do psihološkega nasilja, ki je ravno tako barbarsko kot nasilje, ki je vključeno v smrtno in telesno kazen;
- b) mnogi zaprti obsojenci v resnici sploh niso nevarni za družbo in bi se jih pod določenimi pogoji dalo tolerirati v skupnosti;
- c) izključevanje ljudi iz družbe je moralno in politično nedopustno;
- d) zapor je mogoče nadomestiti z drugimi kazenskimi sankcijami (denarna kazen, varnostni ukrepi, družbeno koristno delo, povračilo škode ...) (Kanduč, 2003: 53).

Zapori odražajo vrednote družbe, v kateri obstajajo. V nekaterih državah je zaporna kazen uporabljena samo za tiste, ki storijo težka kazniva dejanja, v drugih pa se zaporna kazen uporablja tudi za storilce lažjih kaznivih dejanj (Coyle, 2002: 13).

Tabela 7.2: Obsojene polnoletne osebe po skupinah kaznivih dejanj v letih 1995, 1997-2002

	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Zoper življenje in telo	405	616	638	655	691	736	764
Zoper človekove pravice in svoboščine	155	203	250	307	368	392	441
Zoper premoženje	1453	1899	2112	2189	2449	2932	3226
Zoper gospodarstvo	73	220	266	354	376	435	488
Zoper javni red in mir	164	310	369	472	479	579	710
Zoper spolno nedotakljivost	43	59	76	68	73	101	113
Ostala kazniva dejanja	1169	1668	2018	1738	1868	1886	1904
Skupaj	3462	4975	5729	5783	6304	7061	7646

Vir: www.stat.si/letopis/2003/11_03/11-09-03.xls

Tabela 7.3: Zaprte osebe v obdobju 1995-2002

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Število zaprtih oseb	772	682	763	810	949	1131	1203	1147

Vir: http://www.sigov.si/mp/uiks/pdf/kazenske_sankcije_poročilo_2002.pdf, 16.3. 2004

V Tabeli 7.2 in 7.3 so predstavljeni podatki o obsojenih polnoletnih osebah po kaznivih dejanjih ter o zaprtih osebah.

V Sloveniji velja, da so na zaporno kazen obsojeni tisti, ki storijo težja kazniva dejanja, kar lahko sklepam na podlagi podatkov v tabelah, saj je vsako leto več obsojenih kot zaprtih oseb. Obenem pa lahko na podlagi tabele 7.2 ponovno potrdim svojo hipotezo o ekonomskih razlogih za kaznivo dejanje, kajti polovica vseh obsojenih oseb stori kaznivo dejanje zoper premoženje.

Število zapornikov se iz leta v leto povečuje. S prenapolnjenostjo zaporov se srečujemo tako v Sloveniji kot tudi v svetu. "Množice znotraj zapora tako postajajo problem. Podobno kot večina živali, se tudi ljudje počutijo neugodno, ko so prisiljeni živeti v prenapolnjenih pogojih" (Ainsworth, 2001: 143). Tem neugodnim razmeram se potem želijo izogniti, jih zaključiti, možnost pa lahko vidijo tudi v begu. Po drugi strani pa nanje v prenapolnjenih zaporih kazen ne deluje, kot bi morala, saj primanjkuje osebja, ki bi se jim posvetilo. Obvladovanje množic je vsekakor težko delo, najboljši način pa je špartanska vzgoja.

7.3.2.1 Obravnavanje zapornikov v okviru mednarodnega prava

Mednarodno pravo določa način obnašanja, ki je potreben za urejeno skupno življenje ljudi na tem svetu, med drugim tako pokriva tudi obravnavanje zapornikov.

Minimalna pravila o ravnanju z zaporniki so bila sprejeta na kongresu Združenih narodov o preprečevanju prestopništva in postopanju s prestopniki v Ženevi leta 1955. Ta pravila obširno določajo ravnanja z osebami, ki jim je bila odvzeta prostost. Pravila vsebujejo prepoved diskriminacije zaprtih oseb vsake vrste. Govore o klasifikaciji različnih kategorij zapornikov, ki naj bodo razdeljeni v različne zavode glede na spol, starost, prejšnje življenje, zakonite razloge za odvzem prostosti in potrebe po tretmanu. Dalje vsebujejo vprašanja v zvezi z nastanitvijo, osebno higieno, obleko in posteljnino, prehrano. Posebno pomembno mesto imajo zdravstvene storitve, ki jih morajo biti deležni vsi zaporniki. Uporaba prisilnih sredstev ne sme biti namenjena kaznovanju, temveč zgolj varnosti. Sleherni zapornik mora imeti pravico do vlaganja prošelj in pritožb, imeti mora tudi pravico do stikov z zunanjim svetom, predvsem z družino (Wohinz, 2001: 21).

Tem pravilom pa so sledila Evropska zaporna pravila, ki jih je sprejel Odbor ministrov Evropskega sveta leta 1987 skupaj s komentarjem, ki govori o ravnanju z zaporniki. Evropska pravila prinašajo in določajo naslednje:

- a) odvzem prostosti je treba izvrševati v takih materialnih in moralnih razmerah, ki zagotavljajo spoštovanje človekovega dostojanstva in so v skladu s temi pravili;
- b) pravila je treba uporabljati nepristransko, ni dovoljeno razlikovanje na podlagi rase, polti, spola, jezika, vere, političnega prepričanja, narodnostnega ali socialnega porekla, ekonomskega ali drugačnega položaja;
- c) postopanje z zaporniki mora biti tako, da se ohranita njihovo zdravje in samospoštovanje in da se, kolikor dopušča dolžina kazni, pri njih razvija občutek odgovornosti in spodbujajo tiste lastnosti in sposobnosti, ki jim bodo pri vrnitvi v družbo po odpustu kar najbolj pomagale živeti samostojno in v skladu z zakoni;
- d) kvalificirani in izkušeni nadzorniki, ki jih določi pristojni organ, morajo redno nadzirati kazenske zavode in njihove službe;
- e) sodna oblast ali drugi, v skladu s pravili posamezne države ustanovljen organ, pooblaščen za obiskovanje zapornikov, ki pa ne spada pod zaporsko upravo, skrbi za varstvo zapornikovih individualnih pravic, pri čemer mora biti posebno pozoren na zakonito izvrševanje odvzema prostosti;
- f) pravila morajo biti na razpolago osebju v jeziku posamezne države, obenem pa morajo biti v istem jeziku na razpolago tudi zapornikom (Wohinz, 2001: 22).

Koliko se države držijo teh pravil, je odvisno od vsake posameznice. Vsekakor obstajajo odstopanja od teh pravil, vendar pa jim države z notranjim kazenskim pravom praviloma skušajo slediti.

7.3.3 Denarna kazen

Denarna kazen sodi med premoženjske kazni, ki so se razvile iz odškodnine žrtvi. Denarna kazen vseh ljudi ne prizadene enako, za tistega čigar premoženjski položaj je slab, pomeni denarna kazen mnogo hujše breme kot za tistega, ki je premožen. To se lahko reši na ta način, da se pri odmeri denarne kazni upošteva premoženjsko stanje obsojenca in se potem odmeri v skladu z njim. Denarna kazen ni osebna, ker ne prizadene samo obsojenca, temveč tudi druge člane njegove ožje družine, ki pridejo zaradi plačila denarne kazni v slabši gmotni položaj. Dejansko pa denarne kazni same na sebi niso posebno učinkovite, saj lahko denarno kazen namesto obsojenca plača tudi kdo drug (Bavcon, Šelih, 1999: 315).

38. člen KZ RS določa, da se denarna kazen lahko izreče kot glavna ali pa stranska kazen. Kot glavna kazen se sme izreči samo, kadar je predpisana za posamezno kaznivo dejanje. Kot stranska kazen pa se izreče za kazniva dejanja, storjena iz koristoljubnosti, ali kadar je z zakonom predpisano, da bo storilec kaznovan z zaporom ali denarno kaznijo, sodišče pa izreče kot glavno kazen zapor (2. odstavek 36. člena).

7.3.4 Prepoved vožnje motornega vozila

To je stranska kazen in jo je mogoče izreči le storilcu, ki je storil kaznivo dejanje zoper varnost javnega prometa. Temelj te kazni je krivdno ravnanje storilca v javnem prometu, ki je bilo tako, da zahteva poleg glavne kazni še dodatno sankcijo (39. čl. KZ).

7.3.5 Izgon tujca iz države

Je stranska kazen in pomeni, da mora tujec, ki se mu kazen izreče, državo zapustiti, da se v času njenega trajanja v državo ne sme vrniti in se v njej ne sme nastaniti. Izreče se jo lahko le tujcu, trajanje kazni pa je časovno omejeno od najmanj enega leta do največ desetih let (40. čl. KZ).

Kdor stori kaznivo dejanje, se mora tudi soočiti s posledicami. Vsi storilci kaznivih dejanj sicer niso kaznovani, vendar pa je kazen vsaj za nekatere, tiste najhujše zločince, neizbežna. Moje mnenje je, da mora biti kaznovan vsak, ki se mu dokaže krivda. Kazen je v nekaterih državah lahko tudi smrtna, katere je sicer vedno manj, in prav je tako, saj je ta zelo nehumana. Zločinec mora biti kaznovan s kaznijo ki je sorazmerna glede na storjeno kaznivo dejanje. Najbolj strah vzbujajoča pa je vsekakor kazen zapora, zaradi katere si izoliran od svojih domačih, prijateljev. Ta strah pred zaporom pa se spet budi predvsem pri zglednih državljanih in ne toliko pri prestopnikih, ki iz leta v leto storijo več kaznivih dejanj. Prav slednje pa potrjuje moja tretjo hipotezo.

ZAKLJUČEK

Vsaka država, vsak posameznik teži k varnosti in vsak si jo poskuša zagotoviti na svoj način. V današnji družbi varnost predstavlja pomembno dobrino. Povsem varen nisi skoraj nikjer več. Ropi in tatvine se dogajajo sredi belega dne, v množici ljudi. Tatovi trkajo na vrata stanovanja. Smrtne žrtve v prometu in umori v Sloveniji v zadnjem času postajajo nekakšen trend. Strašljive novice prebiramo v vsakodnevni črni kroniki. Rešitev teh problemov sicer ni mogoča takoj, veliko pa lahko vsak stori že vsak sam. Spremembe lahko pričakujemo le v primeru, da se bo spremenil človek.

Za storitev kaznivega dejanja se vsak posameznik odloči svobodno, k temu pa ga pripeljejo tako dedni vplivi, kakor tudi vplivi družbe in okolja. Posameznik lahko deduje nekatere osebnostne značilnosti, ki v večji meri vplivajo na razvoj deviantnega vedenja. V primerjavi z živalmi, ki delujejo predvsem nagonsko, smo ljudje predvsem razumska bitja. Človek se mora vsake stvari v življenju naučiti in za vsako dejanje, ki ga stori, uporabi razum. Znanje za delovanje v družbi človek dobi v svoji primarni družini. V nekaterih primerih pa vzgoja in socializacija otroka spodletita, kar ugodneje vpliva na razvoj kriminalnega vedenja.

Ob vsem tem svoje dodajo tudi droge, ki se jih danes zlorablja na številne načine. Nekateri z njimi služijo velike vsote denarja, drugi pa prav zaradi njih potrebujejo denar za nakup dnevnega odmerka. Do denarja morajo slednji priti na hiter in lahek način, kar pa jim omogoči kaznivo dejanje, predvsem tatvina.

Svojo hipotezo, da so ekonomske razmere tiste, ki ljudi pripeljejo v izvrševanje kaznivih dejanj, sem v besedilu že potrdila. Ob tem bi dodala še, da je dodatni razlog lahko v tem, da gmotni položaj vsakemu ne dopušča imetja osnovnih življenjskih potrebščin. To potrjuje tudi Kanduč (1995: 6), ki pravi, da so storilci večine uradno registriranih (v glavnem premoženjskih) kaznivih dejanj pripadniki nižjih plasti delavskega razreda, ljudje z manj družbene moči, manj privilegijev in manjšimi možnostmi, da zadovoljujejo svoje potrebe po zakonitih oziroma konvencionalnih poteh. Obenem imajo ti ljudje manjše možnosti za uspešno in ustrezno šolanje, kar pa zmanjšuje možnost zaposlitve. Ker zaposlitve nimajo ali jim ne prinaša ustreznih finančnih sredstev za življenje, delno rešitev vidijo v kriminalni dejavnosti, ki pa sicer prinaša denar za preživetje na razmeroma lahek in hiter način, a za kakšno ceno.

Statistični podatki kažejo, da število kaznivih dejanjih iz leta v leto narašča, njihovo dejansko število pa je v resnici še višje, saj določena kazniva dejanja niso nikoli prijavljena policiji (posilstvo, manjše tatvine). Razlog, da ljudje ne prijavijo kaznivega dejanja je, da niso vedno prepričani ali je bilo kaznivo dejanje sploh storjeno. Prijavi storilca se običajno izogibajo tiste žrtve, pri katerih je storilec iz ožje družine ali sorodnik. Obenem se spreminjajo definicije kaznivih dejanj, tako da je lahko nekaj, kar ni prepovedano danes, prepovedano in opredeljeno kot kaznivo že jutri.

Zakaj nekdo stori kaznivo dejanje? Kateri so vzroki kriminalnega vedenja? Na takšna in podobna vprašanja skušajo vsaka po svoje odgovoriti teorije o nastanku posameznikove deviantnosti. Sociološke teorije skušajo pojasniti deviantno vedenje s pomočjo zunanjih dejavnikov oziroma dejavnikov družbenega okolja. Teorija anomije tako razloge za kriminalno obnašanje vidi v motnjah družbenega ravnotežja. Merton je skušal pokazati, da družba vrši pritisk na določene posameznike, kateri pa nato odstopijo od veljavnih družbenih norm. Psihološke teorije pa vidijo dejavnike deviantnosti v osebnostnih, psihičnih lastnostih posameznika. Teorija psihoanalize izhaja iz trditve, da v vsakem posamezniku obstajajo prirojeni instinkti s kriminalnimi tendencami. Katera od teorij bolje razloži vzroke kriminalnega vedenja, je težko reči. Vsaka izhaja iz različnih dejavnikov, celota teh dejavnikov pa daje dejanske razloge. Vzrok kriminalnega vedenja se skriva tako v družbi sami kot tudi v posamezniku.

Družba je tista, v kateri vsi bivamo. Prvi stik z družbo daje družina, kasneje šola, naloga vseh pa je vsakega posameznika čim bolje pripraviti na življenje v njej. V družbi skuša nato vsak preživeti in kar najbolje živeti. Vendar pa vsi nimajo enakih možnosti preživetja. Nekateri živijo v slabih stanovanjskih razmerah, brez izobrazbe, zaposlitve. Možnosti za hitre spremembe jim niso dane, na tem mestu pa spet ključno vlogo prevzame kriminal. Svojo drugo hipotezo delno potrjujem, kajti družba posameznika sicer lahko prisili v kriminal, vendar pa se zanj odloči vsak sam. Številni ljudje živijo v slabih življenjskih razmerah, živijo iz dneva v dan, vendar se s tem sprijaznijo in skušajo živeti s tistim, kar imajo.

Od prvih začetkov človeške skupnosti pa vse do danes so storilce prepovedanih in kaznivih dejanj kaznovali. Vrste kazni so se stoletja spreminjale, njen namen pa je ostal enak. Kazni so bile in so še danes sredstvo za zagotavljanje obstoja določene družbe.

Za vsako kaznivo dejanje je z zakonom predpisana kazen, vendar pa ne drži, da je vsak storilec kaznivega dejanja kazensko sankcioniran. Vsak izmed nas je storil že

kako dejanje, če ne drugje v prometu, za katero bi bil s strani države lahko kaznovan, vendar pa ni bil odkrit. Koliko pa je takih, ki sicer storijo hudo dejanje, in bi si upravičeno zaslužili kazen, pa ravno tako niso bili odkriti ali pa so jih na sodišču oprostili zaradi pomanjkanja dokazov.

Kazni je več vrst, razlikujejo pa se glede na to, katera vrednota je z njimi prizadeta (življenje, svoboda, čast, premoženje). Skupno vsem vrstam kazni pa je, da mora biti kazen osebna, humana, popravljiva, biti mora sorazmerna teži storjenega kaznivega dejanja in biti v sorazmerju s stopnjo in obliko storilčeve krivde.

Kazen naj bi delovala kot sankcija tistim, ki so že storili kaznivo dejanje. Omogočila naj bi, da bi se iz kazni česa naučili, se poboljšali in nikoli več niti poskusili storiti kakega kaznivega dejanja. Vendar pa temu ni tako. Kazen bolj vpliva na tiste, ki kaznivega dejanja še niso ali ga tako ali tako ne bi storili.

Najhujšo obliko kaznovanja predstavlja smrtna kazen, posega namreč v najpomembnejšo človekovo dobrino, v njegovo življenje. Argumentov za in proti smrtni kazni je nešteto. Eden od argumentov za smrtno kazen pa je, da se družba z njo brani pred storilci, ki so storili huda kazniva dejanja. Trditev proti smrtni kazni pa je, da nihče, niti država, nima pravice vzeti človeku življenja. Zlo se v tem primeru vrača z zlom. Obenem pa smrtna kazen odstopa od temeljnih sestavin vsake kazni: smrtna kazen ni humana in ni popravljiva. Ko je oseba enkrat usmrčena, je nič in nihče ne more vrniti življenja.

Najboljše sredstvo za kaznovanje prestopnikov pa predstavlja zapor. Država se mu ne more odreči kljub negativnim posledicam zapiranja in majhni koristi zapora za zmanjšanje kriminalitete. Zapor na prevzgojo obsojencev ne vpliva v tolikšni meri, da bi postali dobri državljani, pač pa se jih velik del poda na stara pota kriminala, ki pa je lahko v še hujši obliki kot pred prestajanjem kazni. Glavna naloga zapora bi morala biti resocializacija zapornikov. Pri vsakem posamezniku bi morali poiskati vzroke kriminalnega vedenja, kar bi zahtevalo sicer večja denarna sredstva, obenem pa bi bilo najpomembnejše sodelovanje z zaporniki. Graditi bi bilo torej potrebno na zaporniku in ga po prestani kazni izpustiti z namenom, da bi koristil družbi.

Ne glede na to, kakšna kazen je predpisana za kaznivo dejanje, se število teh ne bo zmanjševalo. Za nekatere storilce predstavlja strožja kazen še večji izziv pri storitvi kaznivega dejanja. Svojo tretjo hipotezo tako potrjujem.

Vsaka država, vsak posameznik teži k varnosti, in vsak si jo poskuša zagotoviti na svoj način. V današnji družbi pa je varnost zelo omejena, vsaj kar zadeva

izobraževanje, delovna mesta, nasilje. Velik del kriminalitete izhaja prav iz tega, zato bi jo lahko zmanjšali tudi na ta način, da bi v državi uredili socialne razmere. Izboljšati je potrebno dosežke v šoli, metode vzgajanja otrok, zmanjšati brezposelnost in revščino v družbi.

Opaziti je, da se vrednote današnje družbe spreminjajo. Družba je vedno bolj potrošniška in ceni predvsem materialne dobrine. Vse to gre v prid trgovcem, kajti trgovski centri so preplavljeni z množicami ljudi. Ob tem se zazdi, da so ljudje pozabili, kaj prinaša veselje v življenje. To so malenkosti in ne tisto, kar kupi denar. Zdravje, nasmeh otroka, lepa beseda, preživljanje prostega časa z ljudmi, ki jih imaš rad. Neumno bi bilo to zamenjati za nekaj drobiža, posebno tistega pridobljenega s kaznivim dejanjem. Zločin se ne izplača, in res je tako.

LITERATURA

Samostojne publikacije:

Ainsworth, Peter B. (2000): Psychology and Crime: Myths and Reality. Longman criminology series, London.

Areh, Igor (2003): Osnove psihologije za policijsko delo. Visoka policijska in varnostna šola, Ljubljana.

Bavcon, Ljubo in Šelih, Alenka (1996): Kazensko pravo. Splošni del. Uradni list RS, Ljubljana.

Bavcon, Ljubo in Šelih, Alenka (1999): Kazensko pravo. Uradni list RS, Ljubljana.

Batis, Roman (ur.) (2001): Statistični letopis MNZ in policije 2001. MNZ RS, Ljubljana.

Beccaria, Cesare (2002): O zločinih in kaznih. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Bučar, Bojko (2000): Navodila za pisanje: seminarske naloge in diplomskega dela. FDV, Ljubljana.

Chapman, Gary (1998): Pet jezikov ljubezni. Tuma, Ljubljana.

Coyle, Andrew (2002): Managing Prisons in a Time of Change. International Centre for Prison Studies, London.

Deisinger, Mitja (2002) Kazenski zakonik: s komentarjem. Posebni del. GV založba, Ljubljana.

Eršte, Barbara (1997): Vpliv tranzicije družbenega sistema v Sloveniji na mladoletno prestopništvo - diplomsko delo. FDV, Ljubljana.

Foucault, Michel (1984): Nadzorovanje in kaznovanje. Nastanek zapora. Delavska enotnost, Ljubljana.

Huselja, Adil (2001): Delež mladoletnikov med kršitelji javnega reda in miru - diplomsko delo. FDV, Ljubljana.

Kanduč, Zoran (1999): Kriminologija: (stran)poti vede o (stran)poteh. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana.

Kanduč, Zoran (2003): Onkraj zločina in kazni. Študentska založba, Ljubljana.

Klinar, Marjana (2003): Kriminaliteta 2001=Crime2001. Statistični urad RS. Ljubljana.

Meško, Gorazd (1997): Družinske vezi na zatožni klopi. Educy, Ljubljana.

Musek, Janek (1982): Osebnost. Univerzum, Ljubljana.

Poplas, Dušica (1990): Gibanje mladoletniške kriminalitete v RS v obdobju 1979-1988 in nekatera vprašanja resocializacije mladoletnih storilcev kaznivih dejanj – diplomsko delo. FDV, Ljubljana.

Požar, Dušan (1991): Osnove kazenskega procesnega prava. Uradni list RS, Ljubljana.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (1995). DZS, Ljubljana.

Šelih, Alenka (2000): Prestopniško in odklonsko vedenje mladih – vzroki, pojavi, odzivanje. Bonex, Ljubljana.

Wohinz, Miha in Carli, Aldo (2001): Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij: s komentarjem in podzakonskimi akti. Bonex, Ljubljana.

Žagar, Dušan (ur.) (1997): Prestopništvo mladih – 8. seminar forenzične psihiatrije. Center za mentalno zdravje Psihiatrične klinike, Ljubljana.

Članki:

Brinc, Franc (2000): Zapor za koga, kako, s kakšnim ciljem in za kakšno ceno. Dnevi varstvoslovja, Ljubljana, str. 551-597.

Cajner Mraović, Irena (1997): Družinska patologija mladoletnih storilcev nasilniških deliktov. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, str. 301-306.

Janković, Ivan (1989): Smrtna kazen v svetu danes. Smrtna kazen - zbornik, str. 95-136.

Kanduč, Zoran (1995): Simbolna razsežnost kaznovanja (kazensko pravo kot ideološki aparat države). Revija za kriminalistiko in kriminologijo, str. 3-15.

Kanduč, Zoran (1998): Kriminalno vedenje in kulturni pritiski. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, str. 13-25.

Kanduč, Zoran (2002): Razvoj kritične kriminologije: tostran ali onstran modernosti? Vizije slovenske kriminologije, str. 27-42.

Kanduč, Zoran (2003): Kriminaliteta, človekove pravice in varnost v po(zno)modernem svetu. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, str. 159-171.

Kotnik, Sonja (2002): Učinkovitost kazenskega pregona in sojenja - dileme. Vizije slovenske kriminologije, str. 295-303.

Mager, Ingrid (2003): Nekateri šele v zaporu zares zabredejo. Postajaš baraba. Dnevnik, str. 26-27.

Meško, Gorazd in Umek, Peter (2001): Droge, kriminaliteta in preprečevanje kriminalitete. Dnevi varstvoslovja, str. 169-185.

Oven, Nataša (1995): Kontinuiteta odklonskega vedenja otrok in mladoletnikov ter možnosti napovedovanja prihodnjega vedenja. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, str. 38-48.

Peteh, Božidar (2000): Varnostni vidiki izvrševanja kazenskih sankcij. Dnevi varstvoslovja, Ljubljana, str. 579-585.

Tratar, Boštjan (2001): Vloga kazni v okviru pravosodja pri doseganju varnosti v družbi. Dnevi varstvoslovja, str. 199-207.

Dokumenti:

(2000) Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij. Časopisni zavod RS Uradni list, Ljubljana.

Internet viri:

<http://www.apu.ac.uk/law/crimwhat.htm>, datum vstopa 17.4.2004.

http://www.llcc.cc.il.us/labeling_theories_in_criminology.htm, datum vstopa 5.4.2004.

<http://www.crimetheory.com/Merton.htm>, datum vstopa 20.4.2004.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Motive>, datum vstopa 25.3.2004.

<http://personal.uncc.edu/mfmckenz/crime.htm>, datum vstopa 5.4.2004.

<http://www.policija.si/si/statistika/kriminal99.html>, datum vstopa 12.5.2004.

http://www.uradzadoge.gov.si/javnost_objave.php, datum vstopa 23.5.2004

http://www.policija.si/si/szj/szj_prikaz_det.php, datum vstopa 23.5.2004.

<http://allpsych.com/psychology101/motivation.html>, datum vstopa 29.3.2004.

<http://www.policija.si/si/index.html>, datum vstopa 10. 2. 2005.

http://www.sigov.si/mp/uiks/pdf/kazenske_sankcije_poročilo_2002.pdf, datum vstopa 16.3.2004.

<http://husky1.stmarys.ca/~evanderveen/wvdv/Deviancy.html>, datum vstopa 25.3.2004.

http://www.stat.si/letopis/2003/11_03/11-09-03.xls, datum vstopa 17.4.2005